

ҚАДИМГИ
БИТИКЛАР

ҲУДУД УЛ-ОЛАМ

(Мовароуннаҳр тавсифи)

Форс тилидан таржима, сўз боши, изоҳлар
ва жой номлари кўрсаткичи муаллифи
Омонулло Бўриев

ТОШКЕНТ – «О‘ЗБЕКISTON» – 2008

Масъул муҳаррир:
Мирсодиқ Исҳоқов, тарих фанлари доктори

Тақризчилар:
Аҳмаджон Қуронбеков, филология фанлари доктори,
Маҳмуд Ҳасаний, тарих фанлари доктори

**Тошкент давлат шарқшунослик институти илмий кенгаши
томонидан нашрга тавсия этилган**

Ҳудуд ул-олам/ [Масъул муҳаррир Мирсодиқ Исҳоқов]. – Т.: O'zbekiston, 2007. – 64 б. – (Қадимги битиклар).

Мазкур рисола Мовароуннаҳрнинг X асрдаги табиати, аҳолиси, этник таркиби, шаҳарлари, иқтисодиёти кабилар ҳақида муҳим маълумотларни ўз ичига олади. Ундан илмий тадқиқотларда, Олий таълим тизимидаги тарих, манбашунослик, матншунослик, Марказий Осиё тарихий географияси фанларини ўқитишда қўлланма сифатида фойдаланиш мумкин.

ББК 83.3

ISBN 978-9943-01-107-6

© «O'ZBEKISTON» NMIU, 2008 й.

СЎЗ БОШИ

Табиат ва жамият тарихини бақадри имкон мукам-мал ўрганиш учун турли маълумотларни қиёслаш ва шу асосда хулосалар чиқариш лозим бўлади. Жумладан, Ўзбекистон тарихини маълум бир босқичда тадқиқ этишда тарихий манбалар билан бир қаторда географик мазмунда ёзилган асарлар ҳам муҳим ўрин тутди. Зеро, географик манбаларда, ўлканинг ўтмишдаги табиати, хўжалиги, экологик ҳолати, шаҳарлари, аҳолиси (жумладан, этник жараёнлар), савдо-элчилик муносабатлари кабилар ҳақида маълумотлар акс этган. Ана шундай асарлардан бири “Китоб ҳудуд ул-олам мин ал-машриқ ила-л-мағриб” (“Олам(Ер)нинг машриқдан мағрибгача бўлган чегаралари ҳақида китоб”) бўлиб, фанда қисқача “Ҳудуд ул-олам” шаклида танилган. Мазкур китоб форс тилида ҳижрий 372 (милодий 982 – 983) йили Гузгон¹ вилоятининг волийси Абулҳорис Муҳаммад ибн Аҳмад учун ёзилган, бироқ ҳанузгача унинг муаллифи аниқланмаган ва фанда “аноним” (муаллифи номаълум) деб юритилади.

“Ҳудуд ул-олам” ягона нусхада сақланган бўлиб, 1892 йили Самарқанддаги китоб дўконидан Абулфазл Гулпайгоний томонидан топилди ва у орқали рус шарқшуноси А.Г.Туманский қўлига тушиб, Санкт-Петербургга олиб кетилди. Асар ҳақида дастлаб Гулпайгоний,

---

¹ Гузгон (Гузгонон, Жузжон, Жузжонон) – Шимолий Афғонистондаги тарихий вилоят.

сўнгра А.Г. Туманский илм аҳлига ахборот бердилар¹. Шундан сўнг, олимлар ундан тадқиқотларда фойдаланиш имконига эга бўлдилар. 1930 йили таниқли шарқшунос В.В.Бартольд асарни факсимил шаклда, сўз боши ва жой номлари кўрсаткичларини илова қилган ҳолда нашр этишга муваффақ бўлди². Шарқшунос В.В. Минорский эса унинг илмий изоҳли инглизча таржимасини эълон қилди (1937)³. В.В.Бартольд нашри асосида, “Худуд ул-олам” Техронда ҳам чоп этилди⁴. Бу нодир манба 1961 йили Кобулда В.В.Минорский таржимаси асосида форс тилида⁵ ҳамда кирилл алифбосидаги матни 1983 йили Душанбеда⁶ чоп этилгани маълум. Баъзи тўпламларда бу манбадан терма таржималар ҳам берилган⁷. “Худуд ул-олам” ўзбек тилига таржима қилинмаган.

Умуман олганда, “Худуд ул-олам” X асрда яратилган манбалар қаторига киради. Асарни ёзишда муаллиф араб тилидаги айрим географик манбалардан фойдалангани ҳолда, ўзи ҳам талайгина янги маълумотларни илова қилган. Асар ихчам ҳажмда ёзилган (жами 30

---

¹ Т у м а н с к и й А.Г. Из далекого прошлого Самарканда, 1868—1893. На память 25—летия взятия Самарканда (приложение к газете “Окраина”), Самарканд, 1893; Т у м а н с к и й А.Г. Новооткрытый персидский географ X столетия и известия его о славянах и руссах // ЗВО РАО, т. X, 1897.

² Худуд ал-алем. Рукопись Туманского. С введением и указателями В.В.Бартольда. Л., 1930.

³ Hudud al-Alam. “The regions of the Word” A. Persian Geography circa”, 372 AH. — 982 A.D. Transl. and explained by V. Minorsky, London, 1937.

⁴ Худуд ул-олам мин ал-машриқ ила-л-мағриб. Ба кўшиши дуктур Манучехр Сутуда. Техрон, 1340 (1961) йил (форс тилида).

⁵ Худуд ул-олам мин ал-машриқ ила-л-мағриб. Бо муқаддимаи Бартольд ва ҳавоши ва таълиқоти Минорский. Таржимаи Мирхўсайншоҳ. Кобул, 1342 (1963) йил (форс тилида).

⁶ Худуд ул-олам. Душанбе, 1983.

⁷ Извлечения из “Худуд ал-алем” — анонимного персидского географического сочинения; по изданию В.В.Бартольда. Перевод под редакцией А.А.Ромаскевича // МИТТ, с. 209—217; Перевод извлечений из “Худуд ал-алем”, перевод с персидского З.Н.Ворожейкиной // МИКК, с. 24—34.

варақ). Мавжуд нусха XIII асрда кўчирилган, 60 боб (мақола)дан иборат. Унда муқаддимадан сўнг қуруқликларнинг чегаралари, океанлар ва денгизлар, ороллар, тоғлар, маъданлар, дарёлар, чўллар, маъмурадаги вилоятлар ҳақида маълумот бор.

Китобхонга тақдим этилаётган ушбу мўъжаз рисолада “Ҳудуд ул-олам”даги Мовароуннаҳрга оид маълумотлар асарнинг факсимил нашри асосида форс тилидан ўзбек тилига ўтирилди ва унга зарур илмий изоҳлар ҳам илова қилинди. Таржимон томонидан матнга киритилган изоҳлар ўрта қавс ичида ва изоҳ сўзлар оддий қавсда берилди.

Мазкур рисола Ўзбекистон тарихи ва унинг ўтмишдаги географик ҳолати билан қизиқувчилар учун муҳим аҳамиятга молик қўлланма бўлар, деган умиддамиз.

Китоб ҳудуд ул-олам мин ал-машриқ ила-л-мағриб

Денгизлар ва қўлтиқлар ҳақида сўз

[в.3а]. Яна бири **Хазар денгизидир**¹. Унинг шарқий ноҳияти Фуз² ва Хоразмга туташган чўлдан иборат; шимол ноҳияти Фузга ва қисман Хазарлар [ери]га³ уланади; унинг ғарбий ноҳияти Хазарлар ва Озарбодгон⁴ шаҳарларигача⁵ боради; жанубий ноҳияти эса Гелон, Дайламон, Табаристон ва Гургон⁶ шаҳарларига туташган. Бу денгизнинг қўлтиғи йўқ; узунлиги тўрт юз фарсанг, эни [ҳам] тўрт юз фарсанг; унда балиқдан ўзга нарса овланмайди...

Яна бири **Хоразм денгизидир**⁷. Хоразмдан⁸ қирқ фарсанг шимоли-ғарбда. Унинг гирд-атрофи ҳаммаси гузлар жойидир. Бу денгизнинг айланаси уч юз фарсанг.

Тоғлар ва улардаги маъданлар ҳақида сўз

[в.6а]... Бу тоғ⁹ Чинистоннинг¹⁰ охиридаги чўлгача¹¹ давом этиб, сўнгра Мовароуннаҳр шаҳарлари ва Туркистон¹² шаҳарлари томон ўтади, Тироз ва Шулжи ҳудудигача боради ва ўша ерда бу асосий тизма тугайди... [Мазкур тоғ] Мовароуннаҳр ҳудудида тизмаларга ажралиб кетади ва ул тизмаларнинг ҳар бири [ўз навбатида] қатор тизмалар ҳосил қилади; улар бутун Мовароуннаҳр ноҳиятига ёйилган. Бу тизмаларда кумуш, олтин, қўрғошин, темир ва турли минераллар бор...

Шунингдек, Туғузғуз чегарасидан Искўк денгизи¹³ яқинидан бир тоғ бошланади; у давом этиб, Тухсиён-

нинг охиригача ва Халлух чегараси бошланишигача боради. Ундан бир тизма ажралиб, хирхиз қавмларидан бири [жойлашган] ноҳияга қайтади ва уни Тўлас тоғи¹⁴ дейишади. Хирхиз ноҳиятига қайтган ул тизмада асл оҳу (мушк), хуту, санжоб ва самур [каби] ҳайвон(лар) бор...

Ҳиндистондан бошланган тоғ шимол томонга давом этади... Бу тоғ шимолда Булўр,¹⁵ Самарқандоқ,¹⁶ Шакнон¹⁷ ва Вахондан¹⁸ ўтади; жанубда эса чўлгача боради... Жошт ҳудудида тутайди. Шимоли-ғарбда Мовароуннаҳрдаги [в.б б] Бутамон¹⁹ ҳудудига (в.б б) ўтади ва Сарўшана²⁰ ҳудудигача давом этади. Бу тоғ Шакнон, Вахон ва Жошт ҳудудида сон-саноксиз тармоқларга бўлиниб кетади. Шу билан бирга, Вахон ва Жошт оралиғида кўплаб тизмалар ҳосил қилади ва улар Хуталон ҳудудида [турли томонга] ёйилган. У ерда кумуш ва олтин конлари бор. Хуталон тармоқларидан бир тизма Бутамон ҳудудидаги бир тизма билан қўшилади, сўнгра улардан кўп тармоқлар таралиб, Чағониён ҳудудига ўтади ва [ўша ёқда] тармоқланиб кетади. Асосий тизма Бутамонга етганда икки тизмага ажралади ва улар Сарўшана ҳудудига етганда иккаласи яна туташади.

Бутамон ҳудудидан бир тизма ажралиб чиқади, Бутамон — Дарёжа билан Чағониён оралиғидан ўтиб Самарқанд ва Суғд ҳудудига боради ва Бухоро ҳудудигача [етади]. Шу йўсинда ҳар бири озроқ, [айримлари] кўпроқ тармоқларга бўлинган.

[Бир тизма] Кашмир ҳудудининг шимолидан давом этиб... Шакнон, Вахон ва Бадахшондан ўтади, Хуталон рустоларининг жануб томони орқали Тухористонгача²¹ етиб боради. Ториқон²², Сакалканд, Хулм, Самангондан ўтиб, Балхнинг жанубидан ўтади Сон ва Чаҳоряк ҳудудига киради ва у Гузгононга тегишлидир.

[Бу тизманинг] ғарб томондан бошланган қисми Ғур вилоятининг шимоли-ғарбидан давом этади ҳамда Исфизор, Ҳарий (Ҳирот), Бушанг ва Нишопурнинг жанубидан ўтади...

Бу тоғ Балх ҳудудидан бурилгач, Тухористонга қарашли Мадр чегарасида ўша атрофда ундан шунчалик [кўп] катта-кичик тизмалар²³ тарқаладики, унинг саноғини худонинг ўзи билади... [в.7а] Бу тизманинг²⁴ шимоли-ғарбий тармоғи Маррўд (Марвруд) ва Бағшўр оралиғидан ўтиб Сарахснинг жанубигача давом этади. Шимол томонларга ястангани Тус, Бовард ва Нисо ҳудудидан ўтиб Гургон ҳудудига этади.

[в.8б]. Дарёлар ҳақида сўз

[в.9а]. Яна бири **Жайхун дарёси** (Амударё). Вахон ҳудудидан оқиб келади; Булўр ноҳияти, Шакнон, Вахон ҳудудларидан ўтади. (Сўнгра) Хуталон, Тухористон, Балх, Чағониён, Хуросон ва Мовароуннаҳр ҳудудларига оқиб келади. Хоразм ҳудудидан ўтиб, сўнгра Хоразм денгизига қуйилади.

Яна бири **Харноб дарёсидир**.²⁵ Қасак тоғининг ғарбий [ён бағри]дан бошланади; Бадахшон ва Порғар оралиғида Жайхун дарёсига қуйилади. Харноб [дарёси] Жайхундан катта, лекин ҳамма Жайхун[катта] дейди, ул сабабданким, Жайхун узоқроққа оқади.

Яна бир дарё²⁶ бор, Бутамондан олтиши фарсанг наридан оқади, ўша ердаги шимолдан жанубга йўналган тоғлардан бошланади. Мунк ва Ҳулбуккача оқиб боради, Порғарга²⁷ етганда Жайхунга қуйилади.

Яна бир дарё бор, уни **Вахшоб** дейдилар. Вахш тоғидан бошланади, Вахш яқинида Жайхунга қуйилади.

Яна бир дарё бор²⁸, Куйжиёндаги тоғлардан бошланади. Навдиздан оқиб ўтиб Қуводиён яқинида Жайхунга қуйилади.

Яна бири **Чағонруддир**.²⁹ [Бу дарё] Чағониёндан оқиб ўтиб Тирмиз ҳудудида Жайхунга қуйилади.

Бу тўрттала [дарё] ҳам шимолдан жанубга оқади.

Яна иккита дарё бор. Бири каттароқ, уни Дарғом дарёси дейдилар; Тухористон ҳудудидан оқиб ўтгач, иккала [дарё] бирлашади, сўнгра Валволиж билан Хулм оралиғидан [в.9б.] оқиб ўтиб Жайхунга қуйилади³⁰.

Яна бири **Ўзганд дарёси**³¹. Халлух тоғи³² ён бағридан бошланади. Ўзганд, Боб (Поп) шаҳри, Аҳсикат, Хўжанд, Банокатдан оқиб ўтади. [Сўнгра] Чоч ҳудуди-га етади; Сутканд, Пороб каби кўпгина шаҳарчалардан ўтади; Жанд ва Жавора ерларига оқиб боради ҳамда Хоразм денгизига қуйилади.

Яна бири **Хирсоб дарёси**³³. Бутамон чегарасидан, тоғнинг шимолий ён бағридан бошланади, Хирсоб шаҳри яқинида Ўзганд дарёсига қуйилади.

Яна бири **Ўш дарёси**³⁴. бу ҳам ўша тоғдан³⁵ бошланади. Ўш ва Ўрашт оралиғидан ўтади ва Ўзганд дарёсига қуйилади.

Яна бири **Қубо дарёси**³⁶. бу ҳам ўша тоғдан бошланади ва Қубо³⁷ яқинида Ўзганд дарёсига қуйилади.

Яна бири **Хатлом дарёси**³⁸. Монисо тоғидан³⁹, Халлух ва Яғмо⁴⁰ ўртасидаги чегарадан бошланади. Хатлом шаҳридан⁴¹ оқиб ўтиб, Боб⁴² яқинигача боради ва Ўзганд дарёсига қуйилади.

Яна бири **Парак дарёси**⁴³. Халлух тоғи⁴⁴ ён бағридан бошланади, жануб томонга оқиб тушади, Чоч ҳудудидан ўтади, Банокат ва Қалос девори⁴⁵ оралиғида Ўзганд дарёсига қуйилади. Бу сувлар ҳаммаси бирлашгач, Чоч дарёси⁴⁶ номини олади, тозийлар эса бу дарёни Сайхун атайдилар.

Яна бири **Бухоро дарёси**⁴⁷. Ўрта Бутамон⁴⁸ [тоғларидан] тўрт дарё бошланади, олти фарсанг масофа оқиб боргач, тўртталаси бирлашиб батиха (кўл) бўлади ва уни Дарёжа атайдилар. Ундан бир дарё бошланади; Сарушана, Самарқанд ва Суғд ҳудудидан оқиб ўтади. Бухоро [вилояти] ўртасидан оқиб, [сувининг] бир қисми Бухоронинг экинларига сарф бўлади ва яна бир қисми эса Овозаи [в.10а] Байкандга бориб қуйилади.

Яна бири **Балх дарёси**⁴⁹. Бомийён ҳудудидан бошланади, Мадр ва Работи Карвон ҳудудидан ўтиб, Балхга етади, бу сув бутунлай Балх [вилояти]нинг деҳқончилигига сарф бўлади.

Яна бири **Ҳирманда дарёси**⁵⁰. Гузгонон⁵¹ чегарасидан бошланади, Фур яқинидан; Дурғуш, Тил ва Бустдан

оқиб ўтади. Сеистонга етиб келганда, [суви] қисман [суғоришда] ишлатилади, бир қисми эса Зираҳ денгизига⁵² қуйилади.

Яна бири **Марв дарёси**⁵³. Гузгонон ва Ғур оралиғида Ғарчистон чегарасидан бошланади. Бишинга оқиб бориб, [бир] дарани кесиб ўтади, (сўнгра) Маррўд⁵⁴, Дизи Ҳинаф, Лўкар, Барақдар ва Гирангдан оқиб ўтиб Марвга етади, [у ерда суви] Марв экинзорларига сарф бўлади.

Яна бири **Ҳири дарёси**⁵⁵. Ғур ҳудудидан бошланади ва [суви] Ҳири экинзорларига сарф бўлади. Ҳирида сел [суви]дан ҳосил бўладиган бошқа [анчагина] катта дарёлар ҳам бор, бироқ улар маълум вақтдан сўнг бутунлай қуриб қолади [ган мавсумий дарёлардандир]⁵⁶. Шунинг учун [улар ҳақида] эслатмадик.

[в.12а]. Чўллар ва қумликлар ҳақида сўз

Ер юзаси қумлик ёки шўртобдан иборат бўлган ва унда тоғ, оқар сув ҳамда экинзор бўлмаган жойни чўл (биёбон) дейдилар. Биёбонлар ҳар хилдир: бири кичикроқ, бошқаси каттароқ, қумли чўллар — баъзилари кичик, баъзилари катта. Ушбу бобда шу ҳақда тўхталиб ўтамыз...

[в12б]. Яна бошқа бир чўл бор. Унинг шарқий томони Марв⁵⁷ ҳудудидан ўтиб Жайхун (Амударё)гача етади. Унинг жанубий чеккаси Бовард, Нисо, Фаров ва Дехистон⁵⁸ [дан ўтиб] Хазарлар денгизигача боради; [у ердан денгиз бўйлаб] Отил ҳудудигача⁵⁹ ястанган, унинг ғарбий [чеккаси] Отил дарёси⁶⁰, шимолий чеккаси Жайхун дарёси, Хоразм денгизи, Ғуз ҳудуди ва Булғор⁶¹ чегарасигача етиб боради. Бу чўлни Хоразм ва Ғуз чўли⁶² дейдилар. Бу чўлда бир қумлик бор: у Балх ҳудудидан бошланади ва Жайхун[дарёси] нинг жануби билан давом этиб Хоразм денгизигача боради. Эни баъзи жойларда бир манзил бўлса, баъзи қисмида етти манзил эрур.

[в.13а]. Ноҳиятлар ҳақида сўз

Ноҳиятлар тўрт жиҳат билан бир-биридан фарқ қилади: биринчиси — [табиати, яъни] об-ҳавоси, ер юзасининг [шакли] ва иқлими; иккинчиси — динлари, шариатлари ва удумлари; учинчиси — тили; тўртинчиси — подшоҳликлари (яъни сиёсий-маъмурий чегараси).

Ноҳиятлар ўртасидаги чегара уч хил белгига қараб ажратилади: биринчиси — икки ноҳият ўртасидан ўтган кичикроқ ёки каттароқ тоғ орқали; иккинчиси — икки ноҳият ўртасидан оқиб ўтган кичик ёки каттароқ дарё орқали; учинчиси — икки ноҳият ўртасида ястанган чўл орқали...

Жаҳондаги барча обод жойлар⁶³ элик бир ноҳиятдан иборат ва шундан беш ноҳият экватордан жанубда жойлашган.

[в.226.] Мовароуннаҳр ноҳияти ва ундаги шаҳарлар ҳақида сўз

Бу шундай ноҳиятки, унинг шарқий ҳудуди — Тибат ҳудудига туташ, жануби — Хуросон, ғарби — Ғуз ва Халлух, шимоли ҳам Халлух⁶⁴ ҳудуди [билан чегарадош]. Бу катта ва ободон ноҳият, ноз-неъматлари мўл; Туркистоннинг эшиги ва савдогарлар [гавжум] жой. [У ердаги] одамлар жанговар, зафар қозонувчи, мерган ва покдин. Бу адолат ҳукмрон ноҳият эрур. Унинг тоғларида кумуш ва олтин конлари ва қимматбаҳо тошлар жуда кўп, турли маъданлар, рух купороси⁶⁵, маргимушли олтингугурт, олтингугурт ва навшодир (нашатир) ҳам тоғдан [қазиб] олинади.

Бухоро Мовароуннаҳрдаги энг катта ва обод шаҳар, машриқ подшосининг⁶⁶ пойтахти. [Ҳавоси] нам жой, мевалар ва оқар сувлар кўп. Одамлари мерган ва зафар қозонувчи. У ерда яхши жун гилам-палос, шолча ва жойнамоз тайёрланади, *пашмин* ва *шўра* (ҳам) ишлаб чиқарилади (ва уни бошқа) жойларга олиб кетадилар. Бухоро ҳудуди ўн икки фарсангга ўн икки фар-

сангдир ва унинг гир атрофи узлуксиз девор билан ўраб олинган⁶⁷ ва унинг ҳамма работларию қишлоқлари ана шу девор ичкарисида.

Муъкон⁶⁸, **Хужодий**⁶⁹, **Дандўна**⁷⁰, **Бўмикас**⁷¹, **Мадёмижкас**⁷², **Жазганкас**⁷³ — Бухоро ҳудудидаги минбарли шаҳарчалар ва ободон жойлардир, экинзорлари кўп.

Фараб⁷⁴ — Жайхун [дарёси] бўйидаги шаҳарча, дарё мирининг қароргоҳи ўша ерда, атрофи чўл.

Байқанд⁷⁵ — шаҳарча, унинг мингга яқин работи бор, ери яхши; у ерда Бухородан келтириб дафн этилган гурхонларнинг⁷⁶ қабр-сағаналари бор.

Суғд⁷⁷ — ноҳият, машриқ ноҳиятлари ичида ундан хуррамроқ жой йўқ. Оқар сувлар ва дарахтлар кўп, ҳавоси соғлом, одамлари меҳмондўст ва қувноқ, ноз-неъмат фаровон ва обод жой; юмшоқ табиатли, диёнатли одамлар кўп.

Тавовис⁷⁸ — Бухорога қарашли шаҳарча, Суғд сарҳадида; унда ҳар йили бир кун бозор бўлади ва кўп халқ йиғилади.

Кармина⁷⁹, **Дабусий**⁸⁰, [в.23а] **Рабинжан**⁸¹ — Суғдаги шаҳарчалар, [Бухородан] Самарқандга борадиган йўлда; обод [жойлар], ноз-неъмат, оқар сувлар ва дарахтлар [кўп].

Кушоний⁸² — Суғдаги энг обод шаҳар.

Армон — Кушонийга қарашли (жой).

Иштихан (Иштихан)⁸³ — хуррам ва обод жой, ноз-неъмат кўп.

Ганжкас, Фарнкас⁸⁴ — икки шаҳар, (Зарафшон) дарёси билан Иштихан оралиғида жойлашган.

Дарон⁸⁵ — мўъжазгина кўркам шаҳар, Самарқандга тегишли.

Самарқанд — катта шаҳар, обод, ноз-неъмат фаровон ва бутун жаҳон савдогарлари [келиб-кетадиган] жой. Унинг шаҳристон, куҳандиз ва рабади бор. Бозорининг томи устидан қалайдан [ясалган] ариқдан сув оқади; сув тоғдан келтирилган. Унда монавийларнинг [сув оладиган] ҳовузлари бор; ул тоифани *нағўшок* атайдилар. Ул шаҳарда қоғоз ишлаб чиқарилади, [уни] бу-

тун жаҳонга олиб кетадилар, каноп (қуннаб) ипи [ҳам] тайёрланади. Бухоро дарёси⁸⁶ Самарқанд шаҳри яқинидан [оқиб] ўтади.

Варағсар⁸⁷, Банжикас⁸⁸ (Панжикат) — иккита шаҳарча. Самарқандга қарашли, Бухоро дарёси бўйида жойлашган, сув тақсимлаш жойи ана шу Варағсардадир.

Каш⁸⁹ — иқлими иссиқ шаҳарча, унда ёмғир кўп ёғади, шаҳристон, куҳандиз ва рабади бор. Шаҳар дарвозаси олдидан иккита дарё оқиб ўтади, (суви) экинларга ишлатилади. Унинг тоғларида [ҳар хил] минераллар бор, [жумладан] тарангубин ва қизил туз; уни бутун жаҳонга олиб кетадилар. Яхши туялар кўп боқилади.

Навқат - Қурайш⁹⁰ — экинзорлари кўп шаҳарча.

Нахшаб⁹¹ — ноз-неъматлар фаровон, экинзорлар кўп обод шаҳар. Унинг бир дарёси бор, шаҳарнинг ўртасидан [оқиб] ўтади.

Сўнах⁹² — Нахшабга қарашли шаҳарча.

Сакифағн — шаҳарча, экинзорлари кўп.

Базда⁹³ — шаҳарча, аҳолиси кам, [бирок] экинзорлари кўп; бир қуруқ ўзани бор ва унда йилнинг маълум фаслидагина сув оқади, холос. [Аҳоли] аксари ҳолда қудуқ сувидан ва дўлоблар [воситасида чиқарилган сувдан фойдаланади].

Касба⁹⁴ — экинзорлари кўп жой.

Тирмиз⁹⁵ — кўркам шаҳар, Жайхун дарёси бўйида, унинг дарё бўйида жойлашган бир куҳандизи бор. Бу шаҳар Хуталон ва Чағониённинг марказидир. Унда яхши совун, яшил бўйра ва елпигич ишлаб чиқарилади.

Ҳошумгирд — шаҳарча, қўй ва чорваси кўп.

Жарманкон — шаҳарча, экинзорлари ва оқар сувлари бор.

Чағониён — хароб ноҳият, [бирок] катта ноҳият, экинзорлари кўп. Деҳқонлари нўноқроқ, дарвешлар жойи эрур, лекин ноз-неъматлари бисёрдур. Одамлари жанговар ва ботир. Бу ноҳиятнинг ҳавоси соғлом, ери ҳосилдор ва ширин сувлари бор. У ерда қисман йилқи [ҳам] боқилади, чакмон, гилам-палос ва кўплаб

заъфарон тайёрланади. Бу ноҳиятнинг подшоси мухторият [ҳуқуқига эга] подшоҳлардан ҳисобланади ва уни Чағониён амири дейдилар.

Дорзангий⁹⁶ — шаҳарча, айланасига хандақ билан ўраб олинган, Чағониён ҳудудида. У ерда пайтава, гилам ва шолча тайёрланади.

Чағониён⁹⁷ — катта шаҳар, тоғ этагида жойлашган, ушбу ноҳиятнинг қасабасидир. Оқар сувлари бор ва ҳуш ҳаволи жой эрур, одамлари дарвеш.

Босунд⁹⁸ — шаҳарча аҳолиси кўп, Бухоро ва Самарқандга [в.23б.] борадиган йўлда жойлашган. Мустаҳкам жой, одамлари жанговар.

Зайнур — шаҳарча, экинзорлари кўп, [бирок] аҳолиси оз.

Навжод — шаҳарча, мустаҳкам қўрғони бор.

Дигар⁹⁹ — шаҳарча, Ниҳом дарёси¹⁰⁰ яқинида жойлашган, ҳаволи хуш ва ноз-неъмат кўп.

Ҳамворон¹⁰¹ — шаҳарча, Касавон дарёси¹⁰² яқинида жойлашган, аҳолиси кам.

Шумон¹⁰³ — мустаҳкам шаҳар, тоғ ён бағрида жойлашган. Унинг айланаси *бора* билан ўраб олинган, тоғ тепасига қурилган қўрғони ва қўрғон ичида катта булоқ бор. Унда заъфарон кўп етиштирилади.

Афризон¹⁰⁴ — аҳолиси кам бир шаҳар, тоғлар орасида жойлашган.

Вишгирд¹⁰⁵ — мустаҳкам шаҳар, тоғ ва даштликда жойлашган: Чағониён ва Хуталон оралиғида. У ерда доим шамол эсади¹⁰⁶. Шамс Балхийнинг, уни Оллоҳ раҳмат қилсин, қабри ўша ерда. Унда заъфарон кўп етиштирилади.

Сарушана¹⁰⁷ — катта ва ободон ноҳият, ноз-неъмат, шаҳар ва рустолари кўп. У ерда шароб кўплаб тайёрланади, тоғларидан темир [қазиб] олинади.

Зомин¹⁰⁸ — Хўжанд — Фарғона йўлидаги шаҳар, Сарушана [ноҳияти]га қарашли. Унда мустаҳкам қўрғон бор; экинзорлари кўп бир жой эрур.

Чарқон¹⁰⁹ — шаҳарча, Сарушана [ноҳияти]га киради; обод жой.

Дизак¹¹⁰ — шаҳарча, унда оқар сув бор. Унинг яқинида Марсаманда деган жой бор, унда бир йилда бир кун бозор бўлади ва ўша куни ул бозорда юз минг динор [миқдорида мол] савдо қилинади, дейдилар.

Навинжқас¹¹¹ — Сарушананинг қасабаси ва бу ноҳият амирининг қароргоҳидир. Аҳолиси кўп, обод, нознеъмат фаровон ва оқар сувлари бор бир жойдир.

Фаққас, Фарқ, Собот, Курқас¹¹² — Сарушана ҳудудидаги шаҳарчалар, экинзорлари ва аҳолиси кўп.

Бутамон¹¹³ — тоғ-дараларда жойлашган ноҳият, Сарушана ҳудудида. У уч қисмдан иборат: Ички Бутамон, Ўрта Бутамон ва Ташқи Бутамон. Бу экинзорлари кўп бир ноҳиятдир; дарвешлар жойи. Унинг қишлоқлари ва рустолари кўп. Тоғларида навшодир конлари кўп эрур.

Барғар¹¹⁴ — Ўрта Бутамондаги ноҳият ва Дарёжа¹¹⁵ [ҳам] унинг таркибига киради. Бухоро дарёси ана шу Дарёжадан оқиб боради, унга Ўрта Бутамонда ирмоқлар қўшилади.

Хўжанд¹¹⁶ — шаҳар, шу номдаги ноҳиятнинг қасабаси эрур; экинзорлари кўп, одамлари мурувватли, у ерда анор кўп етиштирилади.

Фарғона — катта ва обод ноҳият, унда ноз-неъматлар фаровон эрур; тоғлар кўп, дашту шаҳарлари, оқар сувлари бор. Туркистоннинг эшигидир. У ерга кўплаб турк қуллар келтирилади. Тоғлари олтин, кумуш, мис, қўрғошин, навшодир, симоб, ёнартош, пойзаҳр тоши, магнит тоши ва [турли] минералларга бой; у ерда табархун ва антиқа дорилар тайёрлашда ишлатиладиган гиёҳлар бор.

Қадимда Фарғона подшоҳлари мухторият [ҳуқуқига эга] подшоҳлардан бўлганлар ва уларни деҳқон дейишган.

Чадғал¹¹⁷ — Фарғонадаги ноҳият, тоғ-дараларда жойлашган; шаҳарчалари бор, қишлоқлари кўп. У ерда [в.24а] қўрғошин қазиб олинади. Маъданлар бор. Кўплаб қўй боқилади.

Ахсикат¹¹⁸ — Фарғонанинг қасабаси, амир ва масъул аъёнларнинг қароргоҳи эрур; катта шаҳар, Хашарт

дарёси¹¹⁹ бўйида жойлашган; тоғ этагида. Унинг тоғларида кумуш ва олтин конлари кўп. Одамлари мусаласни кўп ичади.

Воскат — Хўжанд ва Фарғона [вилоятлари] ўрта-сидаги чегара [жой]; экинзорлари кўп бир шаҳарча.

Яшўх — шаҳарча, у ердан симоб [қазиб] олинади.

Тамохас, Номанкохас — иккита шаҳарча, тоғ ён бағрида жойлашган.

Сўх¹²⁰ — тоғда, Бутамон ва Фарғона оралигидаги чегарада жойлашган; унинг олтмишта қишлоғи бор.

Авол¹²¹ — тоғ этаги, у ерда қишлоқлар бор.

Бағаскон — Аволга қарашли [жой].

Хавоканд¹²², **Риштон**¹²³, **Зандаромаш** — гавжум шаҳарчалар, экинзорлари кўп.

Қубо¹²⁴ — катта шаҳар, [бу] Фарғона ноҳиятидаги энг обод шаҳар эрур.

Ўш¹²⁵ — обод жой, ноз-неъмат кўп, одамлари жанговар эрур; тоғ этагида жойлашган. Бу тоғда қўриқчилар қўйилган, улар кофир туркларни¹²⁶ қайтариб туради.

Ўрашт, Хирсоб¹²⁷ — иккита шаҳарча, оқар сувлари, ялангликлари бор, ноз-неъмат бисёрдур, ҳавоси соғлом.

Ўзганд¹²⁸ — Фарғона билан Турк[лар ўлкаси] оралигидаги чегарада жойлашган шаҳар. Унинг яқинидан иккита дарё [оқиб] ўтади: бирини Табоғар дарёси¹²⁹ дейдилар, Тибатдан бошланади; бошқа бирини Барсхон [дарёси]¹³⁰ атайдилар, Халлуҳдан оқиб келади.

Хатлом¹³¹ — шаҳарча, Хуросон амири Наср ибн Аҳмад¹³² шу ерда туғилган экан.

Кашўкас, Поб¹³³ — иккита обод шаҳарча, экинзорлари кўп.

Мазкур шаҳарлар барчаси Фарғона ноҳиятига мансуб.

Бушт, Каласкон, Ярканд, Кўкас, Хушқоб — бир-бирига яқин жойлашган шаҳарчалар, экинзорлари кўп, одамлари дарвеш.

Шалот¹³⁴ — турклар жойлашган ноҳият.

Илоқ¹³⁵ — катта ноҳият, тоғ ва чўл оралигида жойлашган. Аҳолиси кўп, экинзорлари бор, обод жой;

одамлари оддий. Унда шаҳар ва рустолар кўп. Рустолар аҳолисида кўпроқ оқ кийимлилар¹³⁶ одати бор, улар жанговар ва қатъиятли. Тоғларида кумуш ва олтин кони бор. Унинг ҳудуди Фарғона, Жадғал¹³⁷ ва Чоч ҳамда Хашарт дарёси билан туташ. Бу ноҳият ҳокимларини Илоқ деҳқони атайдилар, қадимда бу ноҳиятдаги деҳқонлар мухторият [ҳуқуқига эга] ҳокимлар эди.

Навкас¹³⁸ — Илоқнинг қасабаси; шаҳристони, қўрғони ва рабади бор. Уларнинг бир дарёси борким, уни Илоқ (дарёси)¹³⁹ дейдилар ва Навкас унинг бўйида жойлашган.

Куҳисим¹⁴⁰ — шаҳарча, тоғ ёнбағрида. Унинг тоғида кумуш кони бор.

Дахкас¹⁴¹ — шаҳарча, унинг тоғидан маргимуш [қазиб] олинади.

Ямудлиғ¹⁴², **Абриғ**¹⁴³, **Ййтулах**, **Алахжос**¹⁴⁴ — Фарғона билан Илоқ чегарасида жойлашган шаҳарчалар.

Сомисибрак¹⁴⁵ — кўркам ва обод шаҳарча.

Барфаксум, **Ҳанах**, **Хос**¹⁴⁶ — шаҳарчалар, экинзорлари кўп, аҳолиси кам.

Фузжаңд — кўркам ва ноз-неъмат тўкин шаҳарча.

Тукас¹⁴⁷ — шаҳарча, унда тўкин-сочинлик эрур.

Калашижак¹⁴⁸, **Хамбарак**¹⁴⁹, **Ардлонкас**¹⁵⁰, **Сатбағво**¹⁵¹, [в.246] **Нахноҳ**¹⁵² — бир-бирига яқин жойлашган шаҳарчалар, экинзорлари ва оқар сувлари кўп. Ардлонкас ушбу шаҳарларнинг қасабасидир.

Курол¹⁵³, **Ғазак**¹⁵⁴, **Хайвол**¹⁵⁵, **Варзўл**, **Кабария**, **Бағравонак**¹⁵⁶ — бир-бирига яқин жойлашган кичик-кичик шаҳарчалардир, экинзорлари кўп; у ерда йилқи боқилади.

Абрадкас, **Бағвикас**, **Фарнкас**¹⁵⁷ — бир-бирига яқин жойлашган кичик-кичик обод шаҳарчалар, ноз-неъмат фаровон эрур.

Жабғўкас¹⁵⁸ — кўркам шаҳарча, қадимда Чочнинг лашкаргоҳи бўлган.

Шакокиб, **Ёнжибос** — иккита шаҳарча, кўркам ва обод [жойлардир], Илоқ [водийси]да жойлашган.

Тункат-Бухорнон¹⁵⁹ — қасаба; унинг Илоқ, Жадғал ва Чоч оралиғида ноҳиятлари, оқар сувлари бор; савдогарлар жойидир.

Ёлопон¹⁶⁰ — шаҳарча, ундан то Парак дарёси бўйига [масофа бир] фарсанг; унда дирам зарб қиладиган сарой бор.

Чоч¹⁶¹ — катта ва обод ноҳият; одамлари ботир, урушга шай ва бадавлат; ноз-неъмат мўл. У ерда камон, камон ўқи ва халанж чўпи¹⁶² кўп тайёрланади. Қадимда унинг подшоҳлари мухторият [ҳуқуқига эга] подшоҳлар бўлганлар.

Бикас¹⁶³ — Чоч [вилояти]нинг қасабаси эрур, катта шаҳар, обод ва кўркам шаҳар, вилоят султонининг қароргоҳи шу ерда жойлашган.

Навижкас¹⁶⁴ — шаҳарча, Парак ва Хашарт дарёларида ишловчи қайиқ ҳайдовчилар ушбу [шаҳар]дан дирлар.

Каржокас¹⁶⁵, **Таркўс**¹⁶⁶, **Хотункас**¹⁶⁷, **Дамъонкас**¹⁶⁸ — иккита кичик ва обод шаҳарча; Суғд ва Самарқанднинг боргоҳи эрур; Фарғона ва Илоққа қарашли.¹⁶⁹

Банокат¹⁷⁰ — Хашарт дарёси бўйида жойлашган, кўркам ва обод шаҳарча.

Харсанкат¹⁷¹, **Харажкат(Чиначкат)**¹⁷², **Штуркас**¹⁷³, **Сабкас**, **Нужокат**¹⁷⁴, **Канкарол** — Чоч вилоятидаги шаҳарчалар, уларда чочий камонлар тайёрланади; кўркам, ноз-неъмат бисёр, обод жойлардир.

Исбижоб¹⁷⁵ — мусулмонлар ва кофирлар [яшайдиган вилоятлар] чегарасида жойлашган ноҳият; Туркистон сарҳадидаги катта ва ободон жой; Туркистон ҳудудида нимаики ишлаб чиқарилса, ўша ерга келтирилади. Унда шаҳарлар, ноҳиятлар ва рустолар анчагина. У ерда кигиз тайёрланади ва [кўплаб] қўй [боқилади]. Бу ноҳиятнинг қасабаси Исбижоб номли шаҳардир. Бу катта ва ноз-неъматлар бисёр шаҳар бўлиб, султоннинг қароргоҳи эрур. Турли бойликлари кўп; бутун дунё савдогарларининг тўпланган жойи эрур.

Соникас (Собаникас)¹⁷⁶ — кўркам, ноз-неъмат кўп, бой шаҳар.

Будаҳкас (Бузаҳкас)¹⁷⁷ — кўркам ва ноз-неъмат кўп шаҳарча.

Сутканд¹⁷⁸ — ноз-неъматли жой, дарё бўйида жойлашган; одамлари жанговар. Унда сулҳ тузган турклар яшайди, уларнинг қабилаларидан кўплар мусулмон бўлишган.

Бороб¹⁷⁹ — ноз-неъматли ноҳият, унинг қасабасини Кадир атайдилар. Одамлари жанговар ва ботир; савдогарлар жойи. Исбижоб билан дарё бўйи оралиғи [даги ерлар] Исбижобнинг, қисман эса Чоч, Бороб ва Кунждеҳнинг яйлови саналади. У ерда минг ўтовдан иборат сулҳ тузган турклар яшайди, улар мусулмон бўлганлар.

Саҳрон (Саброн)¹⁸⁰ — ноз-неъмат кўп шаҳар, Ғуз савдогарларининг [савдо қиладиган] жойи эрур.

Зарнўх — дарё бўйида жойлашган шаҳарча, обод, [бирок] аҳолиси кам.

Сўнох¹⁸¹ [в.25а.] — Боробга қарашли шаҳарча, ноз-неъмат кўп; у ерда яхши камонлар тайёрланади, [маълум қисмини] бошқа жойларга [сотувга ҳам] олиб кетишади.

Шулҳий¹⁸², **Тарор**¹⁸³, **Таконкас**¹⁸⁴, **Фарункас**, **Миркий**¹⁸⁵, **Навикас**¹⁸⁶ — кичик шаҳарлардир, уларда мусулмонлар ва турклар [яшайди]; савдогарлар жойи. (Бу ерлар) Халлух[худуди]нинг бошланиши эрур. Фарункас, Миркий ва Навикасда турклар кўп.

Мовароуннаҳр ҳудудидаги ноҳиятлар ва уларнинг шаҳарлари ҳақида сўз

Мовароуннаҳр ҳудуди тарқоқ жойлашган ноҳиятлардан иборат бўлиб, баъзиси унинг шарқида [бўлса], баъзи бири ғарбидадир. Мовароуннаҳрнинг шарқида Тибат ҳудуди ва Ҳиндустон, жанубида Хуросон ҳудуди [ястанган]; унинг ғарбида Чағониён ҳудуди ва шимолида эса Сарушана ҳудуди Мовароуннаҳр таркибига киради.

Хуталон¹⁸⁷ — катта тоғлар бағридаги ноҳият, обод, экинзорлари ва аҳолиси кўп, ноз-неъмат мўл; унинг подшоҳи мухторият [хуқуқига эга] подшоҳлардан. Бу

ноҳиятнинг одамлари жанговар. Унинг ҳудудида Тибат томондаги [қисмида] ваҳший одамлар [яшайди]. Чўллариди ва тоғларида кумуш ва олтин конлари бор; у ерда кўплаб бедов отлар боқилади.

Хулбук¹⁸⁸ — Хуталоннинг қасабаси ва подшоҳ (ҳоким) нинг қароргоҳи эрур; бу шаҳар тоғ этагида жойлашган, аҳолиси ва рустолари кўп.

Нучоро — мустаҳкам шаҳар, икки дарё оралиғида жойлашган: бири — Харноб¹⁸⁹, иккинчиси — Жайҳун. Унинг бир ноҳияти бордурким, то Бадахшон ҳудуди-гача чўзилган ва уни Рустобек атайдилар. Бу шаҳарнинг бир томонидан Жайҳун[оқади], иккинчи томонида эса тоғ [қад кўтармиш]; ноз-неъматлар кўп жой, Хуталоннинг боргоҳи эрур.

Борғар (Порғар)¹⁹⁰ — обод шаҳар, экинзорлари ва аҳолиси кўп.

Борсоруғ, Мунк¹⁹¹, **Намлиёт**¹⁹² — кичикроқ шаҳарчалар, ноз-неъмат мўл ва обод; одамлари жанговар.

Вахш¹⁹³ — обод ноҳият, Вахшобнинг соҳилида жойлашган.

Ҳаловард¹⁹⁴ — Вахш[ноҳияси]нинг қасабаси эрур; экинзорлари ва рустолари кўп бир шаҳар бўлиб, одамлари мерган ва жанговардир.

Ливканд¹⁹⁵ — Вахшга қарашли; у ерда вахши қўйлар боқилади.

Жошт¹⁹⁶ — тоғ ва дараларда [жойлашган] ноҳият, Бутамон ва Хуталон оралиғида. Рустолари ва экинзорлари кўп. Бу ноҳиятнинг улуғларини Жошт деҳқонлари дейишади.

Бир гуруҳ одамлар бор, уларни *кумижликлар* дейишади, Хуталон ва Чағониён ҳудудида яшайдилар, ботир, жанговар ва қароқчисифат кишилардир; уларнинг [асосий] бойлиги қўй ва қулардир. Қишлоқлари ва рустолари кўп, бироқ битта ҳам шаҳар йўқ. Чағониён ҳудудидагилари Шумон¹⁹⁷ билан Бишгирд (Вишгирд) оралиғида [жойлашган] Сайлокон [деб] аталувчи ноҳиятда яшайди; Хуталон ҳудудидагилари эса Намлиёт¹⁹⁸ ва Мунк оралиғида, тоғ этақларидаги даштларда, оқар сувлари

бор, яхши жойларда яшайди. Ҳар бир гуруҳ ўз ноҳия-тининг амирига бўйсунди. Хуталон ва Чағониён амирлари кези келганда улардан ёрдам сўраб туришади.

Ганжина турклари — кичик гуруҳ, Хуталон ва Чағониён оралиғидаги тоғда¹⁹⁹ жойлашган бир дарада яшайди; жуда мустақкам жой. Улар ўфриликни касб қилиб олганлар, карвон таловчи [в.256], сурбет ва чинакам қароқчилардир. Қароқчилик қилиш учун ўз ноҳияларидан ўттиз ва қирқ фарсанг [узоққача] боришади. Уларнинг Хуталон ҳамда Чағониён амирлари билан алоқалари бор.

Дари Тибат (Тибат эшиги) — қишлоқ, у ерда тоғ бағрига ўрнатилган бир эшик бор, унда мусулмонлар [қоровул] туриб бож оладилар ва йўлни қўриқлайдилар. Бу эшикдан чиққан [киши] Вахон ҳудудига қадам қўяди.

Рахтажаб — Вахондаги қишлоқ, унда оташпараст вахийлар (вахонликлар) яшайди.

Скошим²⁰⁰ — шаҳар; [бу шаҳар жойлашган] ноҳиятнинг қасабаси Вахондир. Унда оташпарастлар ва мусулмонлар яшайди; Вахон [вилоятининг] подшоси ўша ерда туради. Унинг ҳудудида эгар учун жун ёпинчик ва [камон учун] вахоний ўқлар тайёрланади.

Хамдо²⁰¹ — унда вахийлар (вахонликлар)нинг бутхоналари мавжуд ва у ерда бир оз тибатликлар ҳам бор. Унинг сўл томонида бир қўрғон бор, унда тибатликлар яшайди.

Санглинж — тоғ этагида жойлашган; Бадахшон ёқути ва лаъли (конлари) ана шу тоғда. Кон яқинида иссиқ сувли қўл бор, суви шундай иссиқки, унга қўл уриб бўлмайди. Кондан то Тибатгача бир ярим кунлик йўлдир. Ундан ўтганингдан сўнг бир ноҳият [бор], унинг рустосини Малҳам атайдилар.

Самарқандоқ — катта қишлоқ, унда ҳиндулар, тибатликлар, вахийлар (вахонликлар) ва мусулмонлар яшайди. Бу ер сарҳад ва Мовароуннаҳр ҳудудининг охири саналади.

Булўр²⁰² — катта ноҳият; бу ноҳиятнинг бир подшоси бор ва у: “Биз қуёш фарзандимиз”, — дейди ва

то қуёш чиқмагунча уйқудан турмайди. “Фарзанд отадан илгари турмаслиги керак”, — дейди. Уни Булур шоҳи аташади. Бу ноҳиятда туз йўқ, уни Кашмирдан келтирадилар.

Андарос — шаҳар, унда тибатликлар ва ҳиндулар яшайди. У ердан Кашмиргача икки кунлик йўл. Сураат (карта)да Рухуд ва Мўлтон орасида кўрсатилган уйлар ҳаммаси қишлоқлар ва қарвон манзилгоҳларидир. Чўллар қуруқ, уларда ўт-ўлан оз.

Хоразм — Мовароуннаҳрнинг ғарбий [қисми] Хоразм ҳудудидан иборат.

Кож²⁰³ — Хоразмнинг қасабаси, Ғўр Туркистонининг эшиги эрур; турклар, Туркистон, Мовароуннаҳр ва Хазарнинг боргоҳи ҳисобланади, савдогарлар [гавжум] жой. Унинг подшоси мухторият [ҳуқуқига эга] подшоҳлардан ва уни Хоразмшоҳ дейдилар. Ул жойнинг одамлари ботир ва жанговар. Фаровон шаҳардир. Унда ёстиқ жилди, қароканд, бўз, кигиз, камар ва пишлоқ (ёки қимиз) тайёрланади.

Хашмисан²⁰⁴ — шаҳарча, савдогарлар [гавжум], тўкин-сочин жой.

Навжобон — шаҳар; унинг девори, темир дарвозалари, оқар сувлари бор, аҳолиси кўп.

Гургонж²⁰⁵ — шаҳар, қадимда у Хоразмшоҳнинг мулки бўлган, ҳозир эса алоҳида подшоси бор ва унинг подшосини Гургонж амири дейдилар. Тўкин-сочин, бой шаҳар; Туркистоннинг эшиги ва савдогарлар (гавжум) жой эрур. У икки шаҳардан иборат — ички шаҳар ва ташқи шаҳар; одамлари жанговарлик ва мерганлик билан машҳур.

Карднозхос, Базминия, Деҳ-Қаролкин²⁰⁶ — учта шаҳарча, уларнинг аҳолиси кам, экинзорлари бор.

Кардар²⁰⁷ — аҳолиси гавжум шаҳарча [в.26а], экинзорлари бор. Унда кўплаб [қоракўл] тери тайёрланади.

Хив²⁰⁸ — шаҳарча, деворлари бор, Гургонжга қарашли.

Жанд, Хора, Деҳинав²⁰⁹ — учта шаҳар, Чоч дарёси бўйида жойлашган; Хоразмдан ўн манзил ва Поробдан йигирма манзил масофада. Ғузларнинг подшоси қишда ана шу Деҳинавда яшайди.

ИЗОҲЛАР

1. **Хазар денгизи** — Каспий денгизи.
2. **Фуз** — араб ва форс манбаларида этник атама — фуз, хузз шаклида ҳам учрайди; қадимги туркий талаффузда — ўғуз. Ўғузлар — Марказий Осиёда яшаган туркий қабилалар. X асрда ўғузлар Сирдарёнинг қуйи оқимида ўз давлатларини туздилар ва бу давлат XI асргача, яъни қипчоқлар босқинигача мавжуд эди. “Худуд ул-олам”да “Фузлар [вилояти]”, деганда Хоразмдан шимолда ва шимоли-ғарбда жойлашган ерлар назарда тутилган.
3. **Хазарлар** — кўчманчи туркий халқлар; VII—X асрларда Шимолий Кавказ ва Қуйи Волгабўйида Хазар хоқонлигини ташкил қилган. Каспий денгизининг шимолий ва шимоли-ғарбий соҳиллари Хазар хоқонлигига тегишли бўлган ва шу халқ номи билан “Хазар денгизи” деб аталган. “Худуд ул-олам”да “Хазарлар” деганда Хазар хоқонлиги назарда тутилган.
4. **Озарбодгон** — Озарбайжон.
5. **...шаҳарларига** — “шаҳар” сўзи “Худуд ул-олам”да кўпроқ “худуд”, “вилоят”, “мамлакат” каби маъноларни англатиб келган.
6. **Гелон, Дайламон, Табаристон, Гургон** — Каспий денгизининг жанубий соҳилидаги вилоятлар.
7. **Хоразм денгизи** — Орол денгизи.
8. **Хоразмдан** — Хоразмнинг ўша вақтдаги пойтахти Кот шаҳри назарда тутилган (203-изоҳга қаранг).
9. **...бу тоғ** — Ҳималай, Тибат, Кунлунь тизмалари.
10. **...Чинистон** — асосан Хитой.
11. **...чўлгача** — Такла-Макон чўли.
12. **Туркистон** — IX—XI асрлар муаллифлари одатда Фарона водийсидан жануби-шарқдаги ерларни “Туркистон” деб атаганлар; араб муаллифлари асарларида “Би-

лод ат-турк” (Турклар ўлкаси), деб қайд этилган. “Ҳудуд ул-олам”да ҳозирги Жанубий Қозоғистон, Қирғизистондан то Кошғаргача бўлган жойлар шу ном билан аталган.

13. **Искўк денгизи** — Иссиқкўл.
14. **Тўлас тоғи** — Талас Олатови тизмаси.
15. **Булўр** — 202-изоҳга қаранг.
16. **Самарқандоқ** — 21-бетга қаранг.
17. **Шакнон** — ҳозирги Шуғнон, Тожикистон ҳудуди.
18. **Вахон** — Вахон тизмаси.
19. **Бутамон** — 113-изоҳга қаранг.
20. **Сарушана** (матнда икки хил ёзилган: Сарушўна, Сарушана; манбаларда одатда “Ушрусана” ёки “Усрушана” шаклларида қайд этилган) — Туркистон ва Зарафшон тоғларида, ғарбда Нурота тоғларидан шарқда Қурама тоғларигача бўлган оралиқда жойлашган вилоят.
21. **Тухористон** — Ўзбекистон ва Тожикистоннинг жанубий ҳамда Афғонистоннинг шимолий қисмини ўз ичига олган тарихий вилоят. Шимолда Ҳисор, жанубда Ҳиндикуш тоғлари, ғарбда Мурғоб ва Ҳерируд дарёлари, шарқда Помир тоғи билан чегараланган.
22. **Ториқон** — ҳозирги Толиқон, Афғонистон ҳудудида.
23. **...тизмалар** — Банди Туркистон тизмасининг тармоқлари.
24. **...тизманинг** — Копетдоғ тизмаси.
25. **Харноб дарёси** — Бадахшон ва Порғар оралиғида Панж дарёси икки тармоққа бўлиниб яна қўшилади. Харноб дарёси ана шу икки тармоқдан чап томондаги катта қисми бўлиши мумкин.
26. **...яна бир дарё** — Зарафшон дарёсининг ирмоқларидан бири.
27. **Порғар** — қ.: Борғар.
28. **...яна бир дарё** — Кофарниҳон дарёси, Амударёнинг ўнг ирмоқларидан бири.
29. **Чагонруд** — Сурхондарё (Сурхон дарёси)
30. **Жайхунга қуйилади** — бу ерда, Панж дарёсининг сўл ирмоғи бўлган Қундуз дарёси назарда тутилган.
31. **Ўзганд дарёси** — Сирдарёнинг юқори ирмоғи, Қорадарё.
32. **Халлух тоғи** — Фарғона ва Олой тизмалари. “Ҳудуд ул-олам”да “Халлух” мазкур жойнинг маъмурий номи сифатида ҳам қайд этилган.

33. **Хирсоб (Хуршоб) дарёси** — Куршоб дарёси, Қорадарё-нинг ирмоғи, у ўз навбатида Сирдарёнинг асосий ир-моқларидан биридир.
34. **Ўш дарёси** — Оқбура дарёси.
35. **...ўша тоғдан** — бу ерда Фарғона ва Олой тизмалари назарда тутилган
36. **Қубо дарёси** — Қувасой.
37. **Қубо** — 124-изоҳга қаранг.
38. **Хатлом дарёси** — Норин дарёси, Сирдарёнинг йирик ўнг ирмоғи.
39. **Монисо тоғи** — Ўрта Тяньшань тизмалари.
40. **Яғмо** — 1) Ўрта Тяньшань; 2) туркий қабила. X асрда улар-дан катта қисми Ўрта Тяньшань, асосан, Норин дарёси ҳавзасида яшаган. Қорахонийлар давлати таркибида; бир қисми XI асрда Мовароуннаҳрга ҳам кўчиб ўтган.
41. **Хатлом** — 131-изоҳга қаранг.
42. **Боб (Поп)** — 133-изоҳга қаранг.
43. **Парак дарёси** — Чирчиқ дарёси.
44. **Халлух тоғи** — бу ерда Чатқол тизмаси.
45. **Қалос девори** — кўчманчи қабилалар чопқинига қар-ши қурилган қадимий мудофаа девори; мазкур девор Тошкент шаҳридан шимолда ҳозирги Келес аҳоли мас-кани ёнидан ўтган.
46. **Чоч дарёси** — Сирдарё.
47. **Бухоро дарёси** — Зарафшон дарёсининг ўрта асрлар-даги бир номи.
48. **Ўрта Бутамон (Буттамон)** — Зарафшон тизмаси.
49. **Балх дарёси** — ҳозирги номи Балхоб.
50. **Ҳирманд дарёси** — ҳозирги Ҳилманд (Гилманд) дарё-си, Афғонистон ҳудудида.
51. **Гузгон (Гузгон, Жузгон, Жузжон)** — Шимолий Афғонистондаги тарихий вилоят.
52. **Зираҳ денгизи** — ҳозирги Зирра шўрхоғи ва кўллари, Афғонистон ҳудудида.
53. **Марв дарёси** — ҳозирги Мурғоб дарёси.
54. **Марруд (Марварруд, Марвруд)** — Мурғоб дарёси бўйи-да жойлашган ўрта аср шаҳри, ҳозирги Марўчоқ қиш-лоғи, Афғонистон.
55. **Ҳири дарёси** — ҳозирги Ҳерируд дарёси (қуйи оқими-да Тажан деб аталади), Афғонистон ҳудудидан бошла-нади ва Туркменистон ҳудудида дарё суви тўла суғо-ришга сарфланади.

56. **...қуриб қолади** — мавсумий оқар сувлар назарда тutilган.
57. **Марв** — ҳозирги Туркменистондаги Мари шаҳри яқинида мавжуд бўлган ўрта аср шаҳри.
58. **Бовард, Нисо, Фаров ва Деҳистон** — ҳозирги Туркменистоннинг жанубий қисмида жойлашган ўрта аср аҳоли масканлари.
59. **...Отил ҳудудигача** — Волга дарёси соҳилларигача.
60. **Отил дарёси** — Волга дарёси.
61. **Булғор** — X—XIV асрларда Волга дарёсининг ўрта ҳавзасида ташкил топган давлат.
62. **Хоразм ва Ғуз чўли** — ҳозирги Қорақум ва Қизилқум чўллари.
63. **...обод жойлар** — “Ҳудуд ул-олам”да “обод жойлар” деганда ўша даврда Шарқ мусулмон олами илм-фани учун маълум бўлган жойлар — Евроосиёнинг катта қисми ва Африканинг, асосан, экватордан шимолдаги қисми назарда тutilган.
64. **Халлух** — а) бошқача ёзилиши: харлух, қарлуқ. Қарлуқлар — туркий қабила; VIII асрда Турк хоқонлиги емирилгандан сўнг шуҳрат топди. Қарлуқлар Ўрта Осиёдан Хитойга борадиган карвон йўли бўйлаб Еттисувда истиқомат қилишган. X асрда Қорахонийлар давлати таркибига кирганлар, 960 йили исломни қабул қилдилар (қ. Халлух тоғи); б) жой номи.
65. Одатда “**купорос**” деб темир, мис, чўян купоросларини назарда тutilган. Матнда кейинги санаб ўтилгани маргимуш бўлганлиги учун, бу ерда рух купороси ҳақида гап боради, дейиш мумкин. Чўян ва рух купоросларининг таркиби бир хил.
66. **...подшоҳининг** — бу ерда Араб халифалиги таркибига кирган Сомонийлар давлати назарда тutilган; “Ҳудуд ул-олам” ёзилган пайтда бу давлатни ал-Амир ал-Ризо Нуҳ II (365/976 — 387/997) бошқарган.
67. **...ўраб олинган** — бу ерда Канпирак мудофаа девори назарда тutilган. Қадимда деҳқончилик ерларини кўчманчи қабилалар босқинидан асраш учун ўтроқ аҳоли мудофаа деворлари яратганлар. Улардан энг мустаҳкам қурилгани Буюк Хитой деворидир.
68. **Муъкон (Муғкон)** — ўрта асрларда Бухоро яқинида, ғарбда жойлашган шаҳарча.

69. **Хужодий** — ўрта асрларда Бухоро яқинида, ғарбда, Пайканд шаҳрига борадиган йўл ёнида жойлашган шаҳарча. Ҳозир сақланмаган.
70. **Дандўна (Зандуна, Зандана)** — ҳозирги Зандон қишлоғи, Ромитан тумани ҳудудида, Бухоро вилояти.
71. **Бўмикас (Бўмижкас, Нумижкас, Нумижкат)** — унинг ўрни ҳозирги Вобкент шаҳри яқинида бўлган, Бухоро вилояти. Жазганкас (Харжанкас бўлиши мумкин) — ўрта асрларда Бухородан ғарброқда жойлашган шаҳарча.
72. **Мадёмижкас** — ўрта асрларда Кармина яқинида, ғарбда жойлашган шаҳарча. Ҳозир сақланмаган.
73. **Жазганкас** (матнда ёзилишини Харжанқас деб ҳам ўқиш мумкин) — ўрта асрларда Бухоро яқинида, ғарбда жойлашган шаҳарча.
74. **Фараб** — Амударёнинг ўнг соҳилида, Амул шаҳри (ҳозирги Чоржўй) рўпарасида жойлашган ўрта аср шаҳри; унинг ўрни ҳозирги Фороб темир йўл станцияси яқинига тўғри келади, Бухоро вилояти.
75. **Байканд (Пайканд)** — ўрта асрларда Бухоро вилоятидаги йирик шаҳар ва машҳур савдо маркази. Сомонийлар давлати инқирозидан сўнг харобага юз тутди. Бухородан 44 км жануби-ғарбда жойлашган. Ҳозирги пайтда харобалари Пайканди Кўҳна номи билан маълум.
76. **Гурхонлар** — “Ҳудуд ул-олам” матнидаги “У ерда гурхонларнинг Бухородан келтириб (дафн этилган жасадлари узра қурилган) гумбаз (дахма)лар бор”, — деб ёзилган сўзлар кейинги даврга, XII асрга тегишлидир ва кейинги таҳрир ёки нусха кўчириш жараёнида киритилган бўлиши мумкин. Зеро “гурхон” деб одатда Қорахитойларнинг ҳукмдорларини айтганлар. Қорахитойлар эса Бухорони 1141 йилда босиб олганлар.
77. **Суғд** — қадимда ва ўрта асрларда Зарафшон ва Қашқадарё ҳавзаларида жойлашган вилоят. Тожикистоннинг шимолий ҳудудлари ҳозирда Суғд вилояти деб номланган.
78. **Тавовис** — X аср муаллифларидан Истахрий ва Ибн Ҳавқал уни обод шаҳар деганлар. Ҳофизи Аbru (XV аср) эса фақат харобалари сақлангани ҳақида ёзган. Шунга кўра, Тавовис шаҳарчаси Чингизхон қўшинларининг босқини пайтида вайрон қилинган, деб хулоса қилиш мумкин. Тавовис харобалари Қизилтепа темир

- йўл бекати яқинида топилган ва уларни “Шаҳри вайрон” дейдилар.
79. **Кармина** — ҳозирги Кармана шаҳри, Навоий вилоятидаги Кармана туманининг маркази.
  80. **Дабусий** — ўрта асрлардаги Дабусийнинг ўрни Самарқанд вилоятидаги Зиёуддин темир йўл бекатидан шарқда, деб аниқланган.
  81. **Рабинжан** — шаҳарча ўрни ҳозир Рамижантепа деб аталади, Каттақўрғон тумани ҳудудида, Самарқанд вилояти.
  82. **Кушоний (Кушания)** — Кушонота манзилгоҳи, Каттақўрғон тумани Самарқанд манзилгоҳи.
  83. **Иштихан** — “Ҳудуд ул-олам”да “Иштихан” ва “Иштихан” шаклларда берилган; ҳозирги Иштихон, Самарқанд вилоятида.
  84. **Фарнкас** — ҳозирги Паринконт, Самарқанддан ғарбда, Иштихонга кетадиган йўналишда жойлашган.
  85. **Дарон** — Истахрий эслатиб ўтган Вазар аҳоли маскани бўлиши мумкин, Самарқанддан икки фарсах узоқликда.
  86. **Бухоро дарёси** — 47-изоҳга қаранг.
  87. **Варағсар** (матнда Вазарсар шаклида ҳам ёзилган) — бу шаҳарчанинг ўрни Дарғом канали бошланишида аниқланган.
  88. **Банжикас** (Панжикас, Панжикат) — ҳозирги Тожикистон ҳудудидаги Панжикент шаҳри, шу номдаги ноҳия маркази.
  89. **Каш** (Кеш) — қадимги Кеш, ҳозирги Китоб шаҳри ўрнида бўлган, IX—X асрларда ҳозирги Шаҳрисабз ҳудудида ривожланган.
  90. **Навқат-Қурайш** — бу шаҳарчанинг ўрни Камайтепа яқинида аниқланган, Қашқадарё вилояти.
  91. **Нахшаб** — “Ҳудуд ул-олам”да қайд этилган Нахшаб харобаларининг ўрни Шулуқтапа дейилади. Қарши шаҳридан 8 км шимоли-ғарбда, Қашқадарё вилояти.
  92. **Сўнах** — X—XII асрлар араб тилидаги манбаларда “Сўбах” ва “Сўнаж” шакларида ёзилган. Унинг ўрни тахминан Фузор яқинидаги Ўликтепага тўғри келади, Қашқадарё вилояти.
  93. **Базда** — тахминан ҳозирги Фазли қишлоғи, Қашқадарё вилоятининг Нишон туманида. Шарафиддин Али Яздийнинг “Зафарнома” асарида “Кўҳна Фазд” шаклида берилган.

94. **Касба** — Қарши шаҳридан 40 км ғарбда жойлашган Кас-
битепа, ҳозирги Касби қишлоғининг ўрни, Қашқадарё
вилояти.
95. **Тирмиз** — ҳозирги Тирмиз.
96. **Дорзангий** — Унинг ўрни ҳозирги Жарқўрғон туман
марказининг жануби-ғарби яқинида қайд этилган.
97. **Чағониён** — унинг ўрни ҳозирги Денов шаҳридан 6 км
жануби-ғарбда Қизилсувнинг Сурхондарёга қуйилиш
жойида жойлашган. Бадраттепада аниқланган.
98. **Босунд** — ҳозирги Бойсун тумани маркази, Сурхон-
дарё вилояти ҳудудида.
99. **Дигар** — тахминан ҳозирги Регар (Турсунзода шаҳри),
Тожикистон ҳудудида.
100. **Ниҳом дарёси** — Шеркент дарёси, Сурхондарёнинг ўнг
ирмоғи.
101. **Ҳамворон** — унинг ўрни тахминан ҳозирги Шаҳринав
шаҳри яқинида аниқланган, Тожикистон ҳудудида.
102. **Касавон дарёси** — Қоратоғ дарёси.
103. **Шумон** — ҳозирги Ҳисор қўрғони, Тожикистон ҳуду-
дида.
104. **Афризон** — Истахрий қайд этишича, Шумон билан
Вишжирд (Вишгирд) орасида жойлашган шаҳарча.
105. **Вишгирд** — Тожикистонда, аниқроғи, Файзобод яқини-
даги Саримозор қишлоғи ўрнида, деб аниқланган.
“Ҳудуд ул-олам” матнида “Бишгирд” шаклида ҳам уч-
райди.
106. Бу шамол Ҳисор водийсига ҳам чиқади ва уни маҳал-
лий аҳоли “Элок шамол” дейди.
107. **Сарушана (Ушрусана, Усрушана)** — Туркистон ва За-
рафшон тоғларида, ғарбда Нурота тоғларидан шарқда
Қурама тоғларигача бўлган ораликда жойлашган вило-
ят. Ҳозирги вақтда мазкур ҳудудда жойлашган Ўратепа
ноҳиясининг маркази Истаравшан деб аталади.
108. **Зомин** — ҳозир шу номдаги аҳоли маскани, Зомин ту-
манининг маркази, Жиззах вилояти.
109. **Чарқон** — унинг ўрни ҳозирги Ғаллаорол темир йўл
бекати атрофида, деб аниқланган.
110. **Дизак** — ҳозирги Жиззах, шу номдаги вилоят марка-
зи.
111. **Навинжкас** (баъзи манбаларда **Бунжикас**) — ҳозирги
Ўратепа ўрнида қайд этилган қадимий шаҳар, Тожики-
стон ҳудудида.

112. Бу аҳоли масканлари қуйидагича аниқланган: Фағкас – Вағат; Гарк (Газак) – Газандарак; Сабат – Эски Са-
вот; Куркас – Куркат.
113. **Бутамон** (Буттамон, Бутгам) – Туркистон ва Зараф-
шон тизмаларининг ўрта қисмида жойлашган табиий-
тарихий вилоят. **Ўрта Бутамон** – Зарафшон тизмаси
114. **Барғар** (Парғар; ҳозирги маҳаллий талаффузда Фал-
гар) – Айний ноҳиясидаги аҳоли маскани, Тожикист-
оннинг Суғд вилоятида.
115. **Дарёжа** – Зарафшон дарёсининг юқори қисми.
116. **Хўжанд** – Хўжанд шаҳри, ҳозирги Суғд вилоятининг
маъмурий маркази, Тожикистон ҳудудида.
117. **Чадғал** – ҳозирги Чатқол тизмаси (Ғарбий Тяньшанда).
118. **Ахсикат** – Сирдарё бўйидаги ўрта аср шаҳри; унинг
харобалари Наманган вилоятидаги Задарё туманининг
Ахси қишлоғида.
119. **Хашарт дарёси** – Сирдарё.
120. **Сўх** – ҳозирги Сўх қишлоғи, Фарғона вилояти Риш-
тон туманида.
121. **Авол** – Аввал қишлоғи, Марғилон яқинида, Фарғона
вилояти ҳудудида.
122. **Хавоканд** – ҳозирги Қўқон шаҳри.
123. **Риштон** – шу номли аҳоли маскани, Фарғона вилоя-
тида.
124. **Қубо** – Қува, Фарғона вилоятидаги шаҳар.
125. **Ўш** – ҳозирги Ўш, Қирғизистондаги Ўш вилоятининг
маркази.
126. **...кофир турклар** – ўша пайтда исломга кирмаган тур-
кий элатлар назарда тутилган.
127. **Ўрашт, Хирсоб (Хуршоб)** – Куршоб дарёси бўйида
жойлашган ўрта аср аҳоли масканлари.
128. **Ўзганд** – Қирғизистондаги ҳозирги Ўзганд шаҳри.
“Худуд ул-олам”да Ўзганд яқинидан оқиб ўтадиган ик-
кита дарё деганда ҳозирги Қорадарёнинг ирмоқлари
– Табоғар ва Барсхон дарёлари назарда тутилган.
129. **Табоғар дарёси** – Тар дарёси.
130. **Барсхон (дарёси)** – Заргар дарёси.
131. **Хатлом (Хайлом)** – тахминан ҳозирги Тўқтоғул сув
омбори ёнида, Кетмонтепа маскани (яна қаранг: 40, 41-
изоҳлар).
132. **Наср ибн Аҳмад Сомоний** – Наср I ибн Аҳмад (864 –
897); 875 йилдан Мовароуннаҳр амири, Сомонийлар су-

лоласига мансуб ҳукмдор. “Ҳудуд ул-олам”да “Хуросон ҳокими” дейилишига сабаб, Хуросон ва Мовароуннаҳр Араб халифалиги таркибида битта сиёсий-маъмурий бирлик саналарди ва бу анъана Сомонийлар давлатида ҳам дастлабки пайтларда давом этган.

133. **Поб (Поп)** — ҳозирги Поп, Ўзбекистоннинг Наманган вилоятидаги Поп туманининг маркази.
134. **Шалот (Шакот, Шикит)** — унинг ўрни Мойлисой шаҳри яқинида бўлган, Қирғизистон ҳудудида.
135. **Илоқ** — Оҳангарон водийси, Тошкент вилояти ҳудудида.
136. **Оқ кийимлилар** — Мовароуннаҳрда Муқанна (Ҳошим ибн Ҳаким) бошчилигида Араб халифалигига қарши кўтарилган кўзғолон (775—783); кўзғолончилар оқ кийимда бўлганликлари сабабли, уларни шундай атаганлар. Бу ҳаракат тарихда Муқанна кўзғолони номини олди.
137. **Жадғал** — бу ном илгарироқ “Чадғал” шаклида келган эди.
138. **Навкас (Нукас, Нукат, Тункат)** — Ўрта асрлардаги Тункат шаҳри, унинг ўрни Оҳангарон дарёси ҳавзасида, Олмалиқ яқинида қайд этилган, Тошкент вилоятида.
139. **Илоқ дарёси** — Оҳангарон дарёси, Тошкент вилояти ҳудудида.
140. **Куҳисим** — Нишбошсойнинг бўйида, Қурама тоғлари этагида жойлашган ўрта аср аҳоли маскани. Ҳозирги аҳоли қадимги шаҳар ўрнини Қўрғонтепа дейди.
141. **Дахкас (Дахкет)** — Оҳангарон дарёси водийсининг юқори ҳавзасида жойлашган энг баланг тоғ манзилгоҳи. Дукентсойнинг ўнг соҳилида; ҳозир у ерда Дукент қишлоғи бор.
142. **Ямудлиғ (Намудлиғ)** — харобалари Ангрен шаҳрининг шимолий чеккасида топилган, Тошкент вилояти ҳудудида.
143. **Абрилиғ** — харобалари Оҳангарон дарёсининг чап соҳилида, Оқчасойнинг этагида Аблик қишлоғида топилган, Тошкент вилояти ҳудудида.
144. **Алахжос** — изоҳ матнининг ўзида берилган.
145. **Сомисибрак (Самсирак)** — ҳозирги Бўка шаҳри ўрнида бўлган, Тошкент вилояти ҳудудида.
146. **Хос** — қолдиқлари Жумабозор аҳоли маскани ҳудудидаги Далварзинтепада қайд этилган, Тошкент вилояти Бекобод тумани ҳудудида.

147. **Тукас (Тукат)** — унинг қолдиқлари Олмалик шаҳри яқинидаги Қўлота қишлоғи ёнида қайд этилган.
148. **Калашижак** — Сижжак қишлоғи, Тошкент вилоятида.
149. **Хамбарак** — Хумсон қишлоғи, Тошкент вилоятида.
150. **Ардлонкас** — Бурчмулла, Тошкент вилоятида.
151. **Сатбағво** — Бобистон қишлоғи, Тошкент вилоятида.
152. **Нахноҳ** — Нанай қишлоғи, Тошкент вилоятида.
153. **Курол (Кижол)** — ҳозирги Гижол қишлоғи, Тошкент вилоятида.
154. **Фазак** — Фазалкент, Тошкент вилоятида.
155. **Хайвол** — бу топоним ҳозирги вақтда Қайроқсой шаклида сақланиб қолган, Оқсоқотасойнинг ирмоғи, Тошкент вилоятида.
156. **Варзўл, Кабария, Бағравонак** — бу учала шаҳарча, шунингдек, юқорида қайд этилган Курол, Фазак, Хайвол шаҳарчалари ҳозирги Оқсоқотасой водийсида бўлган, Тошкент вилояти Бўстонлик тумани ҳудудида.
157. **Фарнкас** — ҳозирги Паркент шаҳри (Эшқўрғон манзилгоҳи). Абрадкас ва Бағвикас ҳозирги Намданак ва Заркент аҳоли масканлари бўлиши мумкин, Тошкент вилояти ҳудудида.
158. **Жабғўкас** — Тошкент шаҳрининг шимоли-шарқий қисмидаги Оқота манзилгоҳи.
159. **Тункат-Бухорнон** — Илоқ манзилгоҳи, Олмалик яқинида; Тошкент вилояти.
160. **Ёлопон** — Қорасув каналининг ўнг соҳилида жойлашган Қулқоратепа манзилгоҳи.
161. **Чоч** — Тошкент вилояти.
162. **Халанж чўпи** — “халанж” сўзи илмий адабиётда арчагул (вереск) деб изоҳланган. Бироқ мазкур матнда “халанж чўпи” деганда тол новдаси назарда тутилган, ундан одатда сават тўқилган.
163. **Бикас (Бинкат)** — бу шаҳар ўз вақтида ҳозирги Тошкентнинг Эски шаҳар қисмида жойлашган эди.
164. **Навижкас (Навижкат)** — Хонобод манзилгоҳи, Тошкентдан жанубда.
165. **Каржокас (Харжанкат, Харганкат)** — Чирчиқнинг чап соҳилида, ҳозирги Хўжакент ўрнида жойлашган шаҳар.
166. **Таркўс** — Тошкентдан 42 км узоқликда, Чирчиқнинг ўнг соҳилида, Паргостепа қишлоғидаги Паргостепа манзилгоҳи.

167. **Хотункас (Хотункат)** — Дўрмон қишлоғидан 4 км жанубдаги Тўғайтепа манзилгоҳи, Тошкент вилоятида.
168. **Дамъонкас (Данфағанкат)** — Янгийўл темир йўл бекатидан 4 км шарқда, Ниёзбоши қишлоғи яқинидаги Йўғонтепа манзилгоҳи, Тошкент вилоятида.
169. Санаб ўтилган тўртта шаҳардан иккитаси назарда тутилган бўлиши керак.
170. **Банокат** — шаҳар II асрда ҳам бўлган, мўғуллар истилоси чоғида (XIII аср) вайрон қилинган, Амир Темур томонидан қайта барпо этилиб, Шоҳрухия номини олган. Унинг қолдиқлари Сирдарёнинг ўнг соҳилида ҳозир ҳам сақланган.
171. **Харсанкат** — Тошкент вилоятининг Оққўрғон туманидаги Қанқа манзилгоҳи.
172. **Харажкат (Чиначкат)** — Чиноз шаҳри (Чиноз манзилгоҳи).
173. **Штуркас** — Янгийўл тумани, Пахта темир йўл бекати яқинидаги Эски Тошкент манзилгоҳи.
174. **Нужокат (Нажокас, Унжакат)** — Улжакат қишлоғи (ҳозирги Гул қишлоғи, Қуйи Чирчиқ тумани), Тошкент вилоятида.
175. **Исбижоб (Исфижоб)** — ҳозирги Сайрам, Қозоғистон ҳудудида.
176. **Соникас (Субоникас, Усбоникас, Арусбоникат)** — Ёқут уни Исфижобга қарашли дейди, унинг ўрни Жувонтепа манзилгоҳига тўғри келади, ҳозирги Мамаевка қишлоғи яқинида. Бошқа маълумотларга қараганда, Шўртўбе манзилгоҳи, Тамерлановка ва Мамаевка қишлоқлари орасида жойлашган; бу топонимни Арис дарёсининг номидан ҳам дейишади.
177. **Будаҳқас (Бузаҳқас)** — Истахрий асаридаги маълумотга кўра, бу шаҳар Исфижоб ва Тароз оралиғида жойлашган, унинг ўрни Қазатлиғ манзилгоҳига тўғри келади.
178. **Сутканд (Сюткенд)** — Сюткенд манзилгоҳи, Сирдарёнинг ўнг соҳилида, Арис дарёси қуйилиш жойидан 200 км юқорида.
179. **Бороб (Фароб)** — Ёқут Ҳамавий ёзишича, унинг маркази Ўтрор бўлган. **Ўтрор** — Сирдарё соҳилидаги Арис дарёси қуйилишида жойлашган қадимги шаҳар; XV асрда ҳам Ўтрор деб аталган; ҳозирги Ўтрор манзилгоҳи, (Амир) Темур темир йўл бекати яқинида.

180. **Саҳрон (Саброн)** — Саврон манзилгоҳи Қоратов ва Сирдарё оралиғида.
181. **Сўноҳ** — ҳозирги Сифноқ бўлса керак.
182. **Шулҳий (Шулжи; Шалжи)** — Садирқўрғон манзилгоҳи, Тароздан жануби-шарқда, Талас дарёсининг чап соҳилида жойлашган.
183. **Тарор (Тароз)** — Қозовистондаги ҳозирги Тароз шаҳри.
184. **Таконкас (Текабрет)** — Шулжидан шарқдаги Оқтепа I манзилгоҳи. Талас дарёсининг юқори ҳавзасида, ўнг соҳилида; Талас шаҳри қаршисида.
185. **Миркий (Мерке)** — Бишкек (Қирғизистон пойтахти) автомобиль йўлидаги тураржой.
186. **Навикас (Навокат)** — Орловка, Бишкекдан Иссиққўлгача борадиган автомобиль йўли ёқасида.
187. **Хуталон** (бу ерда матнда “Хатулон” шаклида ёзилган) — Панж ва Вахш дарёлари орасидаги вилоят, Тожикистондаги ҳозирги Хуталон вилояти.
188. **Ҳулбук** — баъзи тадқиқотларда Кўлобдан жанубда, ҳозирги Хулбоғ яқинида; бошқа маълумотларга кўра, Ҳулбук Хишттепа шаҳарчаси яқинидаги Қурбон-Шаҳид қишлоғи яқинида бўлган.
189. **Харноб** — ал-Истахрий асарида: “Жарёба”, ал-Яъқубий асарида: Банжҳир (Панжҳир).
190. **Борғар (Парғар, Фарғар)** — Пархор (Фархор).
191. **Мунк** — Ховалинг ноҳиясидаги Шаҳри-Минг манзилгоҳи; бошқа маълумотларга кўра, бу шаҳар Кичи (**Кичик**)**Сурхоб** соҳилида, ҳозирги Балжувон ўрнида бўлган.
192. **Намлиёт** (ёки **Тамлиёт**) — ҳозирги Тутқовул қишлоғидаги Тутқовул манзилгоҳи.
193. **Вахш** — манбаларда Хуталон билан бирга келтирилади, “Хуталон ва Вахш” шаклида учрайди; ҳозир Хатлон вилояти таркибида, Тожикистон.
194. **Ҳаловард** — тадқиқотларга кўра, Тожикистондаги Қўрғонтепа шаҳри ўрнида бўлган.
195. **Ливканд (Ливаканд)** — Қўрғонтепадан ғарбда Сангтўда қишлоғи ёнида бўлган, Тожикистон.
196. **Жошт** — Зарафшон тизмасидан жанубда Вахш дарёсигача бўлган ҳудуд назарда тутилган.
197. **Шумон** — бу ерда тахминан Кофарниҳон дарёсининг юқори ҳавзаси назарда тутилган.
198. **Намлиёт (Тамлиёт)** — Тутқовул қишлоғи (192-изоҳга қаранг).

199. ...**тоғда** — Боботоғ тизмаси.
200. **Скошим** — Ишкошим.
201. **Хамдод** — Ҳозирги Хандуд қишлоғи, Панж дарёсининг чап соҳилида, Афғонистон ҳудудида.
202. **Булўр** — (бошқача ёзилиши: Балур, Балор, Балуристон, Болористон) Афғонистоннинг шимоли-шарқий қисмига тўғри келади. Мирза Муҳаммад Ҳайдар “Тарихи Рашидий” номли асарида (XVI аср) Балуристон шарқда — Кошғар ва Ёрканд, шимолда — Бадахшон, ғарбда — Кобул ва Ламғон, жанубда — Кашмир билан чегараланишини ҳамда бу ўлка бошдан оёқ тоғлардан иборатлигини таъкидлаб ўтган.
203. **Кож** (тўғриси: Кос, яъни Кот) — Жанубий Хоразмнинг IX — X асрлардаги пойтахти, ҳозирги Беруний шаҳри, Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудида.
204. **Хашмисан** — ҳозирги Шовот яқинида бўлган, Хоразм вилояти.
205. **Гургонж** — арабча манбаларда “Журжония”, мўғул ва туркий талаффузда кейинчалик “Урганч” деб аталган. Туркменистондаги ҳозирги Кўҳна Урганч харобалари.
206. Бошқача ёзилиши: **Кардаранхас, Медминия (ёки Медкаминия), Баратакин** қишлоғи — Амударёнинг қуйи ҳавзасидаги аҳоли пунктлари.
207. **Кардар** — Чимбой ёки Хайвонқала.
208. **Хив** — Хива.
209. **Жанд** — Жонқала манзилгоҳи; **Деҳинав** — Жанкент манзилгоҳи — учала қала-шаҳар ҳам Сирдарёнинг қуйи ҳавзасида бўлган.

ЖОЙ НОМЛАРИ КЎРСАТКИЧИ

- Аблиқ қишлоқ — 31
Абрадқас, 17, 32
Абриғ, — 17, 31
Аввал, қишлоқ — 30
Авол, — 16,30
Алахжос — 17, 31
Амударё — 8, 10, 24, 27, 35,
Амул, шаҳар — 27
Ангрен — 31
Андарос — 22
Араб халифалиги — 26, 31
Ардлонқас — 17, 32
Арис дарёси — 33
Армон — 12
Афризон — 14, 29
Африка — 26
Афғонистон — 24, 25, 35,
Ахси, қишлоқ — 9, 15, 30
Ахсикат — 9, 15, 30
Бадахшон — 7, 20, 21, 24, 35
Бадрачтепа — 29
Базда — 13, 28
Базминия — 22
Байқанд — 9, 12, 27
Балжувон — 34
Балор — 35
Балур — 35
Балуристон — 35
Балх — 7, 9, 10, 14, 25
Балх дарёси — 9, 25
Балхоб — 25
Банди Туркистон тизмаси — 24
Банжикас — 13, 28
Банжхир — 34
Банокат — 9, 18, 33
Барақдар — 10
Бароб — 33
Барфаксум — 17
Барғар — 15, 30
Бағаскон — 16
Бағвикас — 17, 32
Бағравонак — 17, 32
Бағшўр — 8
Бекобод тумани — 31
Беруний — 35
Бикас — 18, 32
Билод ат-турк — 23
Бинкат — 32
Бишгирд — 20, 29
Бишин — 10
Бишкек — 34
Боб — 9, 25,
Боботоғ тизмаси — 34
Бовард — 8, 10, 26
Бойсун тумани — 29
Болористон — 35
Бомиён — 9
Борғар — 20, 24, 34
Бороб — 19
Борсоруғ — 20
Босунд — 14, 29

- Боғистон, қишлоқ — 32
 Бузахкас — 19, 33
 Булўр — 7, 8, 21, 24, 35
 Булғор — 10, 26
 Бунжикас — 29
 Бурчмулла — 32
 Буст — 9
 Бутамон — 7, 9, 15, 16, 20,
 24, 25, 30
 Бутгам — 30
 Бутгамон — 25, 30
 Бухорнон — 17, 32
 Бухоро — 7, 9, 11, 13, 14,
 15, 25, 26, 28
 Бухоро вилояти — 27
 Бухоро дарёси — 13, 15, 25, 28
 Бушанг — 7
 Бушт — 16
 Бўмикас — 27
 Бўстонлиқ тумани — 32
 Вазар аҳоли маскани — 28
 Вазағсар — 28
 Валволиж — 8
 Варағсар — 28
 Варзўл — 17, 32
 Вахон — 7, 8, 21, 24
 Вахон тизмаси — 24
 Вахш — 8, 20, 34
 Вахшоб — 8, 20
 Вишгирд — 14, 20, 29
 Вишжирд — 29
 Волга дарёси — 26
 Воскат — 16
 Газак — 30
 Газандарак — 30
 Ганжина — 21
 Ганжкас — 12
 Гелон — 6, 23
 Гилманд — 25
 Гиранг — 10
 Гузгон — 3, 7, 9, 25
 Гузгонон — 7, 9, 25
 Гул қишлоғи — 33
 Гургон — 6, 8, 22, 23
 Гургонж — 22, 34
 Дабусий — 12, 28
 Дайламон — 6, 23
 Далварзинтепа — 31
 Дамъонкас — 18, 33
 Дандўна — 12, 27
 Данфағанкат — 33
 Дарёжа — 7, 9, 15, 30
 Дари Тибат (Тибат эши-
 ги) — 21
 Дарон — 12, 28
 Дарғом дарёси — 8
 Дарғом канали — 28
 Дахкас — 17, 31
 Дахкет — 31
 Денов, шаҳар — 29
 Деҳинав — 22, 35
 Деҳистон — 10, 26
 Деҳ-Қаролкин — 22
 Дигар — 14, 29
 Дизак — 15, 29
 Дизи Ҳинаф — 10
 Дорзангий — 14, 29
 Дукент, қишлоқ — 31
 Дукентсой — 31
 Дурғуш — 9
 Дўрмон, қишлоқ — 32
 Ёлопон — 18, 32
 Ёнжибос — 17
 Жабғўкас — 17, 32
 Жавора — 8
 Жадғал — 17, 18, 31
 Жазғанкас — 12, 27
 Жайхун — 8, 10, 12, 20
 Жайхун дарёси — 8, 10
 Жанд — 9, 35
 Жанкент манзилгоҳи — 35
 Жанубий Хоразм — 35
 Жанубий Қозоғистон — 24
 Жарманкон — 13

- Жарқўрғон — 29
 Жиззах — 29
 Жонқала манзилгоҳи — 35
 Жошт — 7, 20, 34
 Жузжон — 3, 25
 Жузжонон — 3, 25
 Жумабозор — 31
 Задарё тумани — 30
 Зайнур — 14
 Зандана — 27
 Зандаромаш — 16
 Зандон, қишлоқ — 27
 Зандуна — 27
 Зарафшон — 24
 Зарафшон дарёси — 12, 24, 25, 27, 30
 Зарафшон тизмаси — 25, 30, 34
 Зарафшон тоғлари — 24
 Заргар дарёси — 30
 Заркент — 32
 Зарнўх — 19
 Зиёуддин темир йўл бека-ти — 28
 Зираҳ денгизи — 10, 25
 Зирра шўрхоғи — 25
 Зомин — 14, 29
 Зомин тумани — 29
 Ййтулах — 17
 Илоқ — 16, 17, 32
 Илоқ дарёси — 31
 Исбижоб — 18, 19, 33
 Искўк денгизи — 6, 24
 Иссиққўл — 24, 34
 Истаравшан — 29
 Истихан — 12, 28
 Исфижоб — 33
 Исфизор — 7
 Ички Бутамон — 15
 Иштихан — 12, 28
 Иштихон — 28
 Ййғонтепа манзилгоҳи — 33
 Кабария — 17, 32
 Кадир — 19
 Каласкон — 16
 Калашижак — 17, 32
 Камайтепа — 28
 Канкарол — 18
 Канпирак мудофаа девори — 26
 Карднозхос — 22
 Каржокас — 18, 32
 Кармана тумани — 28
 Кармина — 12, 27, 28
 Касба — 13, 29
 Касби, қишлоқ — 29
 Касбитепа — 29
 Каспий денгизи — 23
 Каттақўрғон тумани — 28, 29
 Каш — 13, 28
 Кашмир — 7, 22, 35
 Кашўкас — 16
 Келес — 25
 Кетмонтепа маскани — 30
 Кеш — 28
 Кижол — 32
 Китоб — 3, 28
 Кичи-Сурхоб — 34
 Кобул — 4, 35
 Кож — 22
 Копетдоғ тизмаси — 24
 Кот — 23, 35
 Кофарниҳон дарёси — 24
 Кошғар — 24, 35
 Куйжиён — 8
 Кунждеҳ — 19
 Кунлунь тизмалари — 23
 Куркас — 15, 30
 Курол — 17, 32
 Куршоб дарёси — 25, 30
 Куҳисим — 17, 31
 Кушания — 28
 Кушоний — 12, 28
 Кушонота манзилгоҳи — 28

- Кўкас — 16
 Кўлоб — 34
 Кўҳна Фазд — 28
 Ламфон — 35
 Ливаканд — 34
 Ливканд — 20, 34
 Лўкар — 10
 Мадёмижжас — 12, 27
 Мадр — 8, 9
 Малҳам — 21
 Мамаевка, қишлоқ — 33
 Марв — 10, 26
 Марв дарёси — 10, 25
 Марварруд — 25
 Марвруд — 8, 26
 Мари — 26
 Марказий Осиё — 23
 Марруд — 25
 Марсаманда — 15
 Марўчоқ — 25
 Маъкон — 12, 26
 Мерке — 34
 Миркий — 19, 34
 Мовароуннаҳр — 5, 6, 7, 8,
 11, 19, 21, 22, 25, 30
 Мойлисой — 31
 Монисо тоғи — 9
 Мунк — 8, 20, 34
 Мурғоб — 24, 25
 Мурғоб дарёси — 25
 Мурғон — 26
 Мўлтон — 22
 Навдиз — 8
 Навжобон — 22
 Навжод — 14
 Навижжас — 18, 32
 Навижкат — 32
 Навикас — 19, 34
 Навинжжас — 15, 32
 Навкас — 17, 31
 Навкат-Қурайш — 28
 Навкат- Қурайш — 13
 Навоий вилояти — 28
 Навокат — 34
 Наманган вилояти — 31, 30
 Намданак — 32
 Намлиёт — 20, 34
 Нанай, қишлоқ — 32
 Нахноҳ — 17, 32
 Нахшаб — 13, 28
 Нахшаб харобалари — 28
 Ниёзбоши, қишлоқ — 33
 Нисо — 8, 10, 26
 Нишбошсой — 31
 Нишон тумани — 28
 Нишопур — 7
 Ниҳом дарёси — 14, 29
 Номанкохас — 16
 Норин дарёси — 25
 Нужокат — 18
 Нукас — 31
 Нукет — 32
 Нурота тоғлари — 24, 29
 Нучоро — 20
 Овозаи Байканд — 9
 Озарбайжон — 23
 Озарбодгон — 6, 23
 Олмалик — 32
 Олой тизмалари — 25
 Орловка — 34
 Орол денгизи — 23
 Отил — 10, 26
 Отил дарёси — 10, 26
 Оқбура дарёси — 25
 Оқота манзилгоҳи — 32
 Оқсоқотасой — 32
 Оқсоқотасой водийси — 32
 Оқтепа I манзилгоҳи — 34
 Оқчасой — 31
 Оққўрғон тумани — 33
 Оҳангарон водийси — 31
 Оҳангарон дарёси — 31
 Пайканд — 27
 Пайканди Кўҳна — 27

- Панж — 34
 Панж дарёси — 35
 Панжикас — 28
 Панжикат — 13, 28
 Парак — 9, 18
 Парак дарёси — 18, 25
 Паргостепа, қишлоқ — 32
 Паргостепа манзилгоҳи — 32
 Паринкант — 28
 Паркент — 32
 Пархор — 34
 Пахта темир йўл бекати — 33
 Поб — 16, 31
 Помир тоғи — 24
 Поп — 9, 25, 31
 Поп тумани — 31
 Порфир — 24
 Пороб — 9, 22
 Порфар — 8, 20, 24
 Рабинжан — 11, 28
 Работи Карвон — 9
 Рамижантепа — 28
 Рахтажаб — 21
 Регар — 29
 Риштон — 16
 Риштон тумани — 30
 Ромитан — 27
 Рустобек — 20
 Рухуд — 22
 Сабат — 30
 Сабкас — 18
 Сабоникас — 18
 Сабран — 33
 Саврон манзилгоҳи — 33
 Садирққўрғон манзилгоҳи — 34
 Сайлокон — 20
 Сайрам — 33
 Сайхун — 9
 Сакалканд — 7
 Сакифағн — 13
 Самангон — 7
 Самарқанд — 7, 9, 12, 13, 14, 18, 28
 Самарқандоқ — 7, 21
 Самсирак — 31
 Санглинж — 21
 Сангтўда, қишлоқ — 34
 Санкт-Петербург — 3
 Сарахс — 8
 Саримозор, қишлоқ — 29
 Сарўшана — 7, 14, 15, 19, 24, 29
 Сатбағво — 17, 32
 Саҳрон — 19
 Сеистон — 10
 Сижжак, қишлоқ — 32
 Сирдарё — 23, 24, 25, 30, 33, 35
 Сиғноқ — 33
 Скошим — 21, 34
 Сobot — 15
 Собаникас — 18
 Сомисибрак — 17, 31
 Сомонийлар давлати — 26
 Сон — 7
 Соникас — 18
 Сурхон дарёси — 24
 Сурхондарё — 24, 29
 Сурхондарё вилояти — 29
 Сутканд — 9, 19, 33
 Суғд — 7, 9, 12, 18, 27, 30
 Суғд вилояти — 27, 30
 Сўбах — 28
 Сўнаж — 28
 Сўнах — 13, 28
 Сўнох — 19, 33
 Сўх — 16, 30
 Сўх, қишлоқ — 30
 Сюткенд манзилгоҳи — 33
 Табаристон — 6, 23
 Табоғар — 16, 30
 Тавовис — 12, 27
 Тавовис шаҳарчаси — 27

- Тажан, дарё — 25
 Такла-Макон кўли — 23
 Таконкас — 19
 Талас дарёси — 34
 Талас Олатови тизмаси — 24
 Тамерлановка — 33
 Тамохас — 16
 Таркўс — 18
 Тароз — 34
 Тарор — 19, 34
 Ташқи Бутамон — 15
 Текабрет — 34
 Термиз — 8, 29
 Техрон — 4
 Тибат — 11, 19
 Тибат эшиги — 21
 Тибет — 21
 Тил — 9
 Тирмиз — 13, 29
 Тироз — 6
 Тожикистон — 24, 28, 29, 30, 34
 Толиқон — 24,
 Ториқон — 7, 24
 Тошкент — 25, 31, 32, 33
 Тукас — 17
 Тункат — 18, 31, 32
 Турк(лар ўлкаси) — 16, 24
 Турк хоқонлиги — 26
 Туркистон — 6, 11, 15, 18, 22, 23, 24, 29, 30
 Туркманистон — 26
 Турсунзода шаҳри — 29
 Тус — 8
 Тутқовул, қишлоқ — 34
 Тухористон — 7, 8, 24
 Тухсиён — 6
 Туғузғуз — 6
 Тўлас тоғи — 7, 24
 Тўқтоғул сув омбори — 30
 Тўғайтепа манзилгоҳи — 32
 Улжакат, қишлоқ — 33
 Усрушана — 24, 29
 Ушрусана — 24, 29
 Фазли, қишлоқ — 28
 Файзобод — 29
 Фараб — 12, 27
 Фаргар — 34
 Фарнкас — 12, 17, 28, 32
 Фароб — 33
 Фаров — 10, 26
 Фарункас — 19
 Фархор — 34
 Фарғона — 14, 15, 16, 17, 23, 25, 30
 Фарғона водийси — 23
 Фарғона тизмаси — 25
 Фағкас — 15, 30
 Фороб темир йўл станцияси — 27
 Хавоканд — 16, 30
 Хазар денгизи — 6, 23
 Хазар хоқонлиги — 23
 Хазарлар — 5
 Хазарлар денгизи — 10
 Хайвол — 17, 32
 Хайвонқала — 35
 Халух — 7, 9, 11, 16, 19, 24, 25, 26
 Халух тоғи — 9, 25
 Хамбарак — 17, 32
 Хамдод — 21, 35
 Хандуд, қишлоқ — 35
 Харажкат — 18, 32
 Харганкат — 32
 Харжанкас — 27
 Харжанкат — 32
 Харноб — 8, 20, 34
 Харноб дарёси — 8, 24
 Харсанкат — 18
 Хатлом — 9, 16, 25
 Хатлом дарёси — 9, 25
 Хатулон — 34
 Хатункат — 32

- Хашарт дарёси — 15, 17,
 18, 30
 Хашмисан — 22, 35
 Хив — 22, 35
 Хива — 35
 Хирсоб — 16, 25
 Хирсоб дарёси — 9
 Хирхиз ноҳияси — 7
 Хитой — 26
 Хишт-Тева — 34
 Ховалинг ноҳияси — 34
 Хонобод манзилгоҳи — 32
 Хора — 22
 Хоразм — 6, 8, 9, 22, 23, 26, 35
 Хоразм денгизи — 6, 10, 23
 Хос — 17, 32
 Хотункас — 18
 Хужанд — 14
 Хужодий — 12, 27
 Хулбоғ — 34
 Хулм — 7, 8
 Хумсон, қишлоқ — 32
 Хуросон — 8, 11, 16, 19, 31
 Хуршоб дарёси — 25, 30
 Хуталон — 7, 8, 13, 14, 19,
 20, 21, 34
 Хушқоб — 16
 Хўжакент — 32
 Хўжанд — 9, 14, 15, 16, 30
 Чадғал — 15, 31
 Чарқон — 14, 29
 Чатқол тизмаси — 25
 Чағониён — 7, 8, 13, 14, 19,
 20, 29
 Чағонруд — 8, 24
 Чаҳоряк — 7
 Чимбой, — 35
 Чиначкат — 18
 Чинистон — 6, 23
 Чиноз — 33
 Чиноз манзилгоҳи — 33
 Чирчиқ — 32
 Чирчиқ дарёси — 25
 Чирчиқ тумани — 33
 Чоржўй — 27
 Чотқол тоғ тизмаси — 30
 Чоч — 9, 17, 18, 19, 32
 Чоч дарёси — 9, 22, 25
 Шакнон — 7, 8, 24
 Шакокиб — 17
 Шалот — 16, 31
 Шарқ — 26
 Шаҳри вайрон — 28
 Шаҳри-Минг — 34
 Шаҳринав — 29
 Шаҳрисабз — 28
 Шеркент дарёси — 29
 Шимолий Афғонистон
 — 3, 25
 Шимолий Кавказ — 23
 Шовот — 35
 Шоҳрухия — 33
 Штуркас — 18, 33
 Шулжи — 6, 34
 Шуллактепа — 28
 Шулҳий — 34
 Шумон — 14, 20, 29, 34
 Шуғнон — 24
 Шўртгўбе манзилгоҳи — 33
 Эски Савот — 30
 Эски Тошкент манзилгоҳи
 — 33
 Эшқўрғон манзилгоҳи — 32
 Ялопон — 34, Ёлопон — 32
 Ямудлиғ — 17, 31
 Янгийўл темир йўл бекати
 — 33
 Янгийўл тумани — 33
 Ярканд — 16
 Яшўх — 16
 Яғмо — 9, 25
 Ўзбекистон — 3, 5, 24, 31
 Ўзганд — 9, 16, 30
 Ўзганд дарёси — 9, 24

- Ўликтепа — 28
 Ўратепа — 29
 Ўрашт — 9, 16, 30
 Ўрта Бутамон — 9, 15, 25, 30
 Ўрта Осие — 26
 Ўрта Тяньшань — 25
 Ўрта Тяньшань тизмалари — 25
 Ўтрор — 33
 Ўтрор манзилгоҳи — 33
 Ўш — 9, 16, 30
 Ўш дарёси — 9, 25
 Қазатлиғ манзилгоҳи — 33
 Қайроқсой — 32
 Қалос девори — 9, 25
 Қанқа манзилгоҳи — 33
 Қарши — 29
 Қасак тоғи — 8
 Қашқадарё вилояти — 28, 29
 Қизилсув — 29
 Қизилтепа темир йўл бекати — 27
 Қизилқум чўллари — 26
 Қирғизистон — 24, 30
 Қозоғистон — 33
 Қорадарё — 25, 30
 Қорасув канали — 32
 Қоратов — 33
 Қоратоғ дарёси — 29
 Қорақалпоғистон — 35
 Қорақум — 26
 Қубо — 9, 16, 25, 30
 Қубо дарёси — 9, 25
 Қува — 30
 Қувасой — 25
 Қуводиён — 8
 Қуйи Волгабўйи — 23
 Қуйи Чирчиқ тумани — 33
 Қулқоратепа манзилгоҳи — 32
 Қундуз дарёси — 24
 Қурама тоғлари — 24, 29, 31
 Қурбон-Шаҳид, қишлоқ — 34
 Қўлота, қишлоқ — 32
 Қўрғонтепа — 31
 Қўқон — 30
 Ғазак — 17, 30, 32
 Ғазалкент — 32
 Ғаллаорол темир йўл бекати — 29
 Ғарбий Тяньшань — 30
 Ғарчистон — 10
 Ғарқ — 15
 Ғижол, қишлоқ — 32
 Ғуз — 6, 10, 11, 19, 22, 23
 Ғуз чўли (Хоразм ва Ғуз чўли) — 26
 Ғузжанд — 17
 Ғузор — 28
 Ғур — 7, 9, 10
 Ғаловард — 20, 34
 Ғамворон — 14, 29
 Ғанах — 17
 Ғарий — 7
 Ғерируд дарёси — 24, 25
 Ғилманд дарёси — 25
 Ғимолай — 23
 Ғиндикуш тоғлари — 24
 Ғиндистон — 7
 Ғиндустон — 19
 Ғири — 10
 Ғири дарёси — 10, 25
 Ғирманд дарёси — 9, 25
 Ғирот — 7
 Ғисор — 24
 Ғисор водийси — 29
 Ғисор қўрғони — 29
 Ғошумгирд — 13
 Ғулбук — 8, 20, 34

ҲУДУД УЛ-ОЛАМ

(Мовароуннаҳр тавсифи)

Муҳаррир: *Л. Игамова*
Тех. муҳаррир *У. Ким*
Бадий муҳаррир *Ҳ. Меҳмонов*
Мусаҳҳиҳ *Ш. Мақсудова*
Компьютерда саҳифаловчи: *Н. Бегматова*

Босишга рухсат этилди. 2.01.2008. Қоғоз бичими 84 × 108^{1/32}.
BalticaUz гарнитурда офсет усулида босилди.
Шартли б.т. 3.36. Нашр т. 2.65. 2000 нусхада чоп этилди.
Баҳоси шартнома асосида. Буюртма № 07-94

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги
«O'zbekiston» нашриёт-матбаа ижодий уйи.
100129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

در شرح صحت و افضال از برای خواننده همیشه و ایشان ماسی در ملک و جملد از ننگ لری کردن تا حوت و خورشید
 بر غنای برزلی و ایشان بایر ستان دان چنانکه منگ نغید در پست دهیست و اینجا در بیست بر
 گره بنا زد و آنجا سالها نزد کی باز ستان و در نگاه در گنبد و در میان در زمین شوی بیخورد و نشان
 انوار افرازد و خجیب دهیست از نشان و افرهی یکمان نخی اندر سسک انهم شهرت نصیب انهم
 او و خان نش ما افرهی که گنبد و مسلمان و ملک رمان انما شیزان دلا خود در افرهی قد نوب
 در حق خیزد در حواله جاهت کی انهم خفنگ و حیاضت و افرهی اندکی بتیان اندر جهت و در
 آن افرهی بتیان اندر سنک بلخ بر مان کر هست و منزه از بداد پذیرش و اولد انهم کر هست و در نکت
 اسمن است کرم و ماساده چنانکه دست از نری هر هی بخوان کرد و ان معنر با ثبت یک بعد از دم راحت
 بر آنجا بگریز و خلیق در افرها و در حواله استا نامم خوانند سمرقند از دهیست بر نگر و افرهی هر دو اندر
 انهم بتیان اندر و خیزانند و مسلمان اندر سر حواله است و افره در دما و انهم است بطور نامتیت عظیم و ان
 ناهیت و طایقت و حین که ان از نری انام و انصاف بر نیلند ان خواب بر نری و در کون که فرزند نیلند
 کی مش ان خبر فرزند و انهم بر نری شاه خوانند و انهم با حیت نگر شود حکم که ان کثیر از ان افره اس
 شهرت کی انهم در بتیان اندر و خنده ان و انجا انکثیر در صخره راحت و ان خاها کی انهم صفت میان
 در خاند و مردان است و در حواله است و منزه از کار و انهم با ان جایهای نه لغت و سکر و صف ما اس
 هر کرامت یک بر مغرب ما در انهم در دره خوانند است کما از قبیله حارون است و در ترکستان غریب
 و انکار که ترکستان و طوره انهم در نری است و جای مانه کانا است و با از سایهی او نمک کانا
 و در افره انهم شاه خوانند و مردمان هی مردمانی همیشه و جگر اندر و شهرتی با خراش بسیار است
 ملاهی رهی بخنده و تو که در کوبا بس و زنده و وف و در زمین خیزد حسیسین شهرت کی است جای
 و خراش بسیار است نو از انهم شهرت بسیار و در ایجا انهم و انهم با انهم و مردم بسیار
 که در کانا انهم شهرت است و در انهم که انهم خوانند شاه برزی و انهم با انهم و انهم با انهم
 که کانا انهم شهرت است با خراش بسیار و در ترکستان و جای با نر کانا و انهم شهرت است شهر
 افره انهم شهرت است و در حواله هی حریفند و نگر و در انهم که در انهم خاس با انهم
 در انهم شهرت است و در انهم که در انهم شهرت است و در انهم که در انهم شهرت است

و باد این سو باره منقذ از نومی کا نایک بر لیکر که سپاه بر او بر آمد شعلی طهارت بخشانست فرود نشد
 هر کجی نو کیش شهر که است که اندهی ممانان و کاکان اندو چای باز کاکان نشد و در شخ و در
 ابر و کت و شریک و نو کیش ترکان بسیارند سیم اندهر با جینت حله در ما در الکهن و شهرهای می
 جد و ما در اندهر ناحیهها بیست بر آگه بنسی بر شرف ما در اندهر و بعضی بر مغرب سوت اما انکه اندهر
 مشرق ما در اندهر مشرق می حدود نشت و هند و تیان و جنوب می حدود فراسافت و مغرب می
 حدود چنانین نشد و شمال می حدود سر و شفت از ما در اندهر اختلاف ناحیست اندهر میان کوهها
 بزرگ و باذان و بیجان کت و میا مردم و لغتها می فراخ و باذ سای می انکه کاکان است و مردمان این
 ناحیه مردمانی حکمی اند و اندهر حدودی از سوی تبت مردمان اند و حش اندهر باها و اندهر کوهها بسیار
 سیست و در دین اسبان نگر جزا بیجان حکم صده نقلت و مستقر باذ شاست شهر است بر آگه
 بناده بسیار مردم با در سا ها بسیار اینجا از شهر است استوار و اندهر میان در رود بناده کجی خراب و دیگر
 چیمین و در ناحیه است با حدود و بدخشان بکشند و با در سا یک خوانند شهر است از کجی سوی مغرب نشد
 و دیگر سو کوه جایی بسیار نمست و بار شاه اختلاف با و نغده سه صده باذان و بسیار کت و در
 مردم با انسانغ منگ بلقان شهر کوهی اند خرد و میان نوت و باذان و مردمان حکم در
 ناحیه باذان و بر کانه و مشاب بناده هلا و در قصبه و خشل شهر است با کت و بنده و ساها
 بسیار مردمان تیر انداز جنگی لیو کتند از و خشل کت حاست که از نومی که بنده و خشی بنده از افست
 ناحیست اندهر کوهها و شکستیکها از انجهان تیان و خلان بناده با در سا ها و کت و بر بسیار و در ان از ناحیه
 را دشمنان ناشد خوانند و کوهی در زمانند که ایشا نا کجی میان خوانند و اندهر حدود اختلاف و چنانین نشد
 آن مردمانی اند لا در جنگی و در شبهه و هاست ایشان که بنده و در مو ایشا نا در ساها در و ساها
 و هج شهر نیست اما انکه اندهر حدود چنانین اند همان شومان و بشکرت ناحیست که از اسیلاکان
 خوانند و بنامند و انکه اندهر حدود اختلاف میان خلیات و منگ باشند همان کوه و حشت نشسته باها
 دعوت و جای خوش و مرکوبی اندهر باذان امیر ناحیه خورش اند و امیران خلاف را و چنانین با جون
 پایله و بیضا و بارهای خواهند ترکان کت نمینند کوهی مردمان اند انکه و اندهر کوهی که میان اختلاف
 و چنانین اند اندهر در نشسته اند و جاس سنت است و امت و ان مردمانی اند هر در بنده کار و در کت

سبغین و زواهری معدنهای و لژی که بسیار بسیار خیزد از حیث است قصبه فرغانه است و دستهای
 و ممال شهری بنام است بر بد روز خشت نمازه در طعن کره و انگر که می مینمزم نیز بسیار است
 و در مانی نیز حله اند و آن خشت حدیث میان چند فرغانه و شهر است باکت و نیز بسیار و نیز
 شهر است که از وی بسیار خیزد طاحس نام است خسر شهر است بهر آنکه نام سنج انگر است
 بر حد میان تین و فرغانه و او را شست ده است اول بهر گویمت و او را حدیث بعد از
 آن است که آنکه در رشتان و ندر را خسر شهر که می اندانند باکت و نیز بسیار قبا شهر است
 بزرگ و مهم ترین شهر است انگر ناحیه فرغانه او ش جای بسیار است و بسیار است و در مانی چکن
 و بهر آنکه نمازه است و در آن که با بسیار است و دیده بافت کی کان ترک با نکه در فرغانه او رشت خرماب
 دو شهر که با بسیار است و کذا ذکر و نیت بسیار و مانی است او ش شهر است بهر حد میان و نیز
 و ترک و مکره در روز بگذرد که او را در بافر خوانند از نیت روز و دیگر با بر مغان خوانند که از نیت روز
 خندان شهر است مری و نیز شهر است از مانی فرغانه است که ترک است با یک دو شهر که با
 و باکت و نیز بسیار و آن شهرها از مانی فرغانه است بشت و کشته است که ترک است
 و شهر است شهر که می اندیک که نزدیک و باکت و نیز بسیار و در مانی در پیش تلالان لغزیت
 در مانی ترک نمازه ایلیان نام است بزرگ انگر مانی کره و مغان نمازه و مردم بسیار و نیت و نیز
 و مردمانی که خوانند و انگر می شهرها و در مانی بسیار و در مانی در مانی بیشتر که شهر چهارگان
 در مانی و مردمانی اند که می و شیخ و می و انگر می معنریم و نیت و حد و در مانی و حد و مانی
 و در خشت میر است و مغان این ناحیه را دهقان ایلات خوانند و انگر تمام دهقان این
 ناحیه را از ملوک اطراف بودند نیک قصبه ایلات است و در مانی شهر است و نیت و نیت
 و این نمازه است ایلات خوانند و این نیت بر بد این نمازه است که بسیار شهر است بهر آنکه
 و انگر که می معنریم است از خشت شهر است که نیک می در مانی مغان نیز بهر مغان ایلات
 ایلات الخراسان شهر که می اند بهر حد فرغانه و ایلات مغانی صبر که شهر است مغان و ایلات
 این نیت مغان صحن خاص شهر که می اند باکت و نیز بسیار و اندک مردم مغان شهر
 خرم و با نیت نیت شهر است با فرغانه بسیار که شهر است مغان او را نیت و نیت

دی شکر

جای استوار و مردمانی جنگی درین شهر گشت با گشت و بهر میان مردم نوزاد شهر گشت
 و صابر نیست صحت استوار و کسر شهر گشت هر دیکر روز تمام نماز است و در این شهر
 بسیار هم لوای شهر گشت نزدیکی روز گسوان نماز است و مردم انگل اند شو مان شهر است
 بر هر کس نماز و اولاد قندار است پس کوه نماز و اندر میان قندار چشمه است بدک و لاری جزان
 خیزد بسیار از بیابان شهر است که مردم و اندر میان که نماز و چشمه شهر است استوار اندر میان
 که در هر نماز و مرد میان جنتیان و تلال و اندر میان باذ لید و تربت شمس یعنی در هر ماه
 اجاست و از وی زعفران بسیار خیزد سسل و شسته ناخته است بدک و باذان و بانوت بسیار و اولاد
 و در ستها بسیار و لاری بنیان بسیار خیزد و لاکو با صحرای خیزد و زمین شهر است جمله
 در خانه و لاری و شخت و اندر میان صابر است محکم جای با گشت و بهر میان جزان شهر است
 چای باذان لاری شهر گشت اندر میان و اولاد و دیگر و چای است هر ستمند و خوانند و نماز
 در هر حال یک روز و باذان بود که گویند از روز نماز است از روز نماز و باذان که در شهر است
 شهر گشت و صحت و زمین این ناخته است و چای بسیار مردم و باذان و بانوت بسیار و باهر و لاری
 جمع گشت چای سنا باط هر گشت شهر گشت اندر میان از حد و سر و شهر با گشت و بهر و مردم
 تلال ناخته است اندر میان و شکر گشت اندر میان و اولاد و صابر است همان اندر میان و تلال
 و تلال مردمی و این ناخته است با گشت و بهر میان و چای و میان و اندر میان و بهر و در ستها
 و اندر میان چای معجز و صابر است بسیار ناخته است ناخته است میان و در باره اندر میان
 بود نماز ازین در باره روز و اندر میان اینها در باره از تلال میان چندان شهر است و لاری
 ناخته است و با گشت و بهر میان مردم و مردمانی با عرفت و از وی انار خیزد و ناخته است باذان
 و بهر میان چای بسیار و اندر میان که بسیار و در ستها و شهرها و اینها در لاری و در گشت است و لاری
 بسیار اندر تلال و اندر میان چای معجز و صابر است و صابر و صابر و شکر و صابر و صابر
 و شکر بای زهر و شکر و صابر و لاری و بهر میان و لاری و بهر میان و لاری و بهر میان و لاری
 و بهر میان و لاری و شکر و صابر و لاری و بهر میان و لاری و بهر میان و لاری و بهر میان
 ناخته است از هر چه و اندر میان که صابر و شکر گشت اندر میان و لاری و بهر میان و لاری و بهر میان

فرض

بجای
ازین

شهرهای اند اندر سهند همراه سمرقند، ابازان و بانفت و باهوان و درخان کشتای المذقان
 ترن شهر بیست اندر سهند او همان از کشتانیت است یعنی جاسی فرستد و ابازان و بانفت بسیار
 کشتانیت فرنگت دوشهر است میان رود و میان الشبختین نهاده و آن شهری فرست
 و عزت و از سمرقند است سمرقند از شهران سمرکند و ابازان است و بانفت بسیار و جای از کشتان
 همه جهانت و او را شهر ستانفت و قندزیت و در حسن کنت عاز با ای نام بلا نشان کی هو اب و راست
 از اندر یز و اب لنگره پیا برده و اندر می نما آنگاه مائو با است و او ایاز از نغوشکال خوانند و از می کفند خیزد
 کی همه جهانت به بر نماند و درشت کنت خیزد و رود بخارا بر کنت شهر سمرقند که کوزد و و عنصر بنویشت
 دوشهر کنت از سمرقند بر جبهه رود بخارا نهاده و قسمت کاد اب خیزد و از سمرقند کشت شهرت
 گرم سیرت و از شهری باران بسیار باید مبادا شهر ستان و قندزیت در جز است و او را در روزت کیم بر
 دوشهر کنت از و از کشتای می بخار شود و اندر که بهای می مدین در ریاست و از استرانی یک خیزد و از
 و کما سیرت کی همه جهانت به بر نماند و درشت کنت خیزد و رود بخارا بر کنت شهر سمرقند که کوزد و و عنصر بنویشت
 ابازان و بانفت و سمرقند و او را مکر و درشت کی اندر سهند شهر کوزد و سوغ شهر کنت از کشت
 سهند کنت شهر کنت است و سمرقند بسیار خیزد شهر کنت است که مردم و بسیار کنت و سهند کنتان را
 یک شهر که رود است کی از شهری جزو آن سال اب و روز و سهند کنتان از جاها و در باهاست کنت
 مایه بانفت و سمرقند سهند حرم شهر است حرم و بر جبهه روز حیمه از او را قندزیت است بر جبهه
 نوزد و آن شهر را که ختلان و میانیان کنت طندی مایه کیم و در با کنت و از خیزد از ها شهر کنت
 شهر کنت اگر سهند و چهار ای بسیار به در نشان شهر کنت است و سهند کنتان از جاها و در باهاست کنت
 تا چست و میان طلعتی سمرکند و بسیار کنت و سمرقند و سهند کنتان از جاها و در باهاست کنت
 بسیار است و در مدعی چکی و دلاور و از سمرقند حرم شهر است حرم و بر جبهه روز حیمه از او را قندزیت است بر جبهه
 سهند کنتان از جاها و در باهاست کنت و سمرقند و سهند کنتان از جاها و در باهاست کنت
 امیر سهند کنتان از جاها و در باهاست کنت و سمرقند و سهند کنتان از جاها و در باهاست کنت
 خیزد و کنتان از جاها و در باهاست کنت و سمرقند و سهند کنتان از جاها و در باهاست کنت
 باهای و حرم و سمرقند و سهند کنتان از جاها و در باهاست کنت و سمرقند و سهند کنتان از جاها و در باهاست کنت

مردمانی اند با کسبند بسیار و کرده اند بر هوا و کوهها و درای و ازین ترکان مطلقه انهر حله در
 بلخ و تخارستان و وقت و کورگان بسیارند و اما غریبند و از ناحیه های بلخ و سمرقند است همه با
 این ایلستان از خوانان بر دان بر دان شهر است بافت و جای بازگانان در هندوستان لغت
 این خشتان شهر است بسیار وقت و جای بازگانان و از دهی حلقه است و در و میباید و لاچر
 و از است مشک بدخترند که تان جان جایست کی انهر دیند بیست میان دکره و برادر است یک
 کاه دان بدان حدی من شهرند و ان بدما منظرند کرده است ده سنه کسور ده بیست بنگ و امان
 و ادهی سلاطین اند و در کدهی حقیقه است کی او را هتیه سنه کسور خوانند سقله ده بیست بنگ
 همین انهر ناحیه است ما و انهر شهرهای های ناحیه است کی حد و دیکه حد و وقت و بیست
 ای خراسان است و حد در خراسان و مغرب هی حقیقت و حد و بلخ و شانشیم حد مطلق لغت
 و ان ناحیه است حاکم و ابازان و بسیار وقت و در ترکستان و جای بازگانان و مردمانی اند
 بنگی و غاری همیشه و تیراندان و بکن چین و این ناحیه کی با داذ و حد است و انهر کرمهای هی حد است
 و نهر سمت بسیار با حد هرهای کله از کله خیزند با حد در و های آنکه خیزند چیز ناک
 و رنج و کور و در شاخه بخارا شهری قدر است و ابازان تو شهر هیند انهر ما و انهر و شتر بنگ
 مشرف است و جای نم ناکت و بسیار میوه ها و آبهای روان و در زمان های تیر اندازند و خاکی شده
 و از و صا و فروش و صلی نان خیزند نگویشترین و شهر خیزند که باها بیزند و حد و بخارا و در ندره
 خرنک انهر دلفنده قدر است و دیوهای که در ان حد در کشته بیکر او من حد و ابازان و همان انهر و ان
 در و نهر است حدگان بخارا و حد و نهر بود مرکت حد با هم مرکت جن حد
 شهر کهای اندا منبر از حد در بخارا جای پامی ابازان و باکت و برتر بسیار و بر شهر است و بسیار
 جهور و میر و دنا شینند و انهر میان یا بافت بیستند شهر کیست او را مندره هر بلخستان
 ز هیند در سست و انهر هی که در کده خا هانت کی از بخارا انهر بر من سقله ناحیه است کی انهر
 مشرف جاس نیست از ان خرم تنک با آبهای روان و در خدای بسیار و درای درت و در خاکی همان
 و امین نده و شوق مرغ و بلبلان در زمان نرم دیوز در بسیارند طولی در شهر است از بخارا
 در حد سنه و انهر هو هر صالی یک روز با نهرت کی خلق بسیار انهری کرد انهری که دیده در

(Handwritten marginal notes in Persian script, including names like 'بلخ', 'سمرقند', 'بخارا', and 'ترکان'. The text is written diagonally and vertically along the right and top edges of the page.)

عرب

نوشته او واضح در دست انماض و درین لویان در درو و او را سیصد هزار شت و یکم سیه شد و پنجاه نفر بزرگ
و ایشان را اسیرا حاست بر بان سلسله و از نماجا سهای فرشت انوار حکم در لایری و درین میان کوه کوه
په چندی خشک و لنگر خطای شهر کیت بلصار محکم و مردم بسیار کشش شهر کیت و او را نیت
ابا دان و با نیت و با نیت زغان و نیت فرشت بر کران روز و هیز سید نماذ و دره شهر کیت با دان
و کیت و مردم بسیار و هیزه اندهی فشت و دره شهر کیت کرم سید و اندهی فرشت و مردم های بسیار
په بی شهری فرشت بسران کیت کی با دشای کوه کوه نماذ و دره خراش شهر کیت و او را ابا دان
و کوه بیجا و جوی با نیت و نیت شهر کیت کوه کیت با ابا که محکم و نیت روز و هیز سید نماذ با نا جیتی
بسیار و کوه هند و نیت و جوی با ابا کاهان کیت و در زمانی اندر کوه و دلاور و او را مردم و ابا دان
کوه کیت و کوه و جوی با ابا کوه کیت با ابا در حال کاهان شهر کیت با ابا و دران و پیش روی
چرا هه اند سر و ان شهر کیت و او را نا جیتی فرشت الیس خوانند و کرم سید و اندهی فرشت
و جوی با ابا کیت و درین داور ناحق کیت با ابا دان و در هیز سید میان خور و نیت و او را کیت
کیت در نیت و در نیت و در نیت و در نیت و در نیت و در نیت و در نیت و در نیت و در نیت
در مشان کیت بخیتی شهر کیت و در کوه و اندهی و سلمان اندر کیت کیت از نیت جوی کیت
و در بسیار کیت و در نیت و اندهی و در نیت و در نیت و در نیت و در نیت و در نیت
بسیار و او را نیت کیت با ابا کیت و در نیت کیت و در نیت کیت و در نیت کیت
و اندهی کیت کیت با ابا نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت
شهر کیت و در نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت
په کوه نماذ و با نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت
اندهی سلامت و در نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت
شهر کیت و او را نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت
نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت
په کوه و در نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت
و در نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت
و در نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت نیت

خندان میشته همه با پشت و جای ترکان مشتمل بر انهر یا بانها در هیت مکانی که انهر که جاست
 او رب و روان و هر خان و گشت و انهر حد در مسلمانان یا بانها و کنه های ترک و معروف است که ایست که ایست
 کردیم و انهر باحت کافر بی جزای ترک هم ایست کی نایا کردیم راه علم و جلال و سخن انهر تا جیبها
 نایقی از نایقی هم از روی بنادر و کی باخلان اب و سواد زمین و کربا و سواد و هم باخلان در بنادر است
 و کیشته از ریم باخلان لغات و زبانها مختلفه و رحام باخلان با دشابها شعور حد نایقی از حد نایقی
 در کربه چیز جدا شود کی بکوی فرزند بفرستد کی سنان در نایقت بگذرد و هم در وی فرزند را که کی بیان
 و نایقت بر و خنده و ریم بیانی فرزند بفرستد کی سنان در نایقت انهر از شد و کسار و بیان کنند کی حد نایقی
 جهان سه قسم است یکی قسم است که مشرق می هر ای ایستاقس مشرقیت و حد نایقی و هر خیز و جنوب است
 بحسب علمت تا بقدم و مغرب می نایقت شام است و درم باخلان سه خط خطینند و حد نایقت و نایقت
 ابا ذلق همانست و آن قسم را آنچه الکبری خوانند این قسم در سیکه حد ابا ذلیست که انهر باحت شامست
 و هم در مشرق می اول حد در صورت از خط استوا با انهر اید و هم در جنوب اول با پشت کی بیان
 بلاد مغربیت و میان بلاد سودان و مغرب می در ایلیا اوس مغربیت و شمال او در ایلیا در سیت بیان
 قسم را لوبه خوانند و آن قسم در لوبه یک ابا ذلق حد جاست انهر شمال و قسم سیم مشرق او واقع
 است و جنوب می در ایلیا است و مغرب می در ایلیا اوس مغربیت و شمال می احر ابا ذلق حد جاست
 انهر شمال و این قسم را از وی خوانند و آن قسم همانکه حد با کنگر جاست و رسان ابا ذلق کانه باحت
 جز سیت انهر در میان ابا کنگر جنوب خوانند و ما سعه با کنگر جهان خواه و کنگر نایقت و باحت
 انهر جنوب است از خط استوا مان زاید است و در کنگر و چشمه و نوبه و نوبه و کنگر نایقت انهر
 مغرب یعنی انهر شمال است و بعضی انهر جنوب س خط استوا بر میان او بگذرد و این نایقت خود لوبیت
 شد و حد نایقت انهر می شمال است انهر چهار یک ابا ذلق و این نایقت جز سیت است و در سیت
 در سده قریس و حد می و ملو انهر و حد می و کرمان و پارس و ما بین کرمان و دیلم و در سیت
 نایقت جلاله و نایقت ارب و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت
 و آن و خندان و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت
 ترک و پارس و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت و نایقت

انرا یکی بهستان خوانند. و دیگر ما با نیست مشرق می رسد در نزد بگذرد با بجهت شرق
 می کلای بر حد در و فسا و نزل و دستان در بای خزان بگذرد با مجدد آب و مغرب وقت
 رود آفت و شمال او رود جسر است در را که خوارزم و حد دغنه با بجهت بلغار و این سا با نایابان
 خوارزم و مغرب خوانند و انحراف سلف و یکست از حد در بلخ سرد لند و بر جنوب جسر بگذرد با بدهرات
 خوارزم کشد و سانس حای هستند یکی منزلت و حای صفت کی هفت منزل بود و دیگر یکست انهر
 میان کجک و حد در جند و جولد و در از ای او میان و سنا اولند. و دیگر سا بان با بدست مشرق
 او از حد در جمرت با حد در صحرای چین و بر حد در تا صید و که بگذرد با مجدد و نوز فزات و جنوب
 می در افرغین و حد در طبع ایله و در ا اولم و فای حرمه و دین و مغرب او بر حد در چتر و چار
 و حد در ایله بگذرد و شمال می بر حد در مخان و سلطیه و تدمر و مغانه بگذرد تا نوز فزات و این را
 میان با بدید خوانند و ازین میان همگی کی بشهری با جریق از جنوب مغرب سمت است او این نام حای
 بان خوانند و انحراف میان و که یکست از کران هر بر در نزد از حد در بحرین و سغای او حای است که
 دو مرتبه و جایی هست کی حملات است و در از این است منزل و از او یک صیبر خوانند و در آن است
 در کران می و یکار در نزد و حد در حای کی پناه عراق و در آن این را یک بر این بود و دیگر یکست انهر می
 از میان از کرد شهرها انحصار است و این بر کفره در را از او یک استخوان خوانند. و دیگر یکست مشرق طبع
 از برنت و طبع ایله و جنوب او میان بجهت است و مغرب می حد در نوبه است و حد در صحرای شمال می طبع
 نهر است از او یک صحرای خوانند کی انهر در نهر و انهر در میان و در دیگر ما با است مشرق از او
 حاشه است و جنوب او تا حاشه بجهت و مغرب می تا حاشه فزاد و شمال این یکی حاشه کریم. و دیگر
 یکست انهر حد در صحرای مشرق او از حاشه ان تا بجهت المیت و جنوب می و مغرب می هر دو تا حاشه
 و سلطان است و شمال می از بجهت پیش با بستان است از او یک صحرای خوانند. و دیگر انهر حاشه
 از حد در صحرای که الواحات و برقه و کربلس با مجدد و جسر المصطفی مشرق می با است و انهر حاشه
 مغرب و یکست نهر که مجدد در سلیمان از او که انهر خوانند و انهر می بر میان با بجهت. و انهر حاشه
 مغرب از حد در استوا بیشتر می با با است و با از انهر ایجا می با با بنها نهد است که انهر کی انهر
 است. و هم چنین از او حاشه شمال از او که انهر حاشه کی انهر حاشه است از حد در حاشه است با مجدد

واندک همه جهان مع رود نیست چنانکه کی اندر کشتی قایق رفتن چنانکه مایه از کرمیم که ما
 اندر حاجت چو سبب جمع رود در بندگ و افکند تا فایده الهیه که هر روز بخند ملک کند که او در دست کی اندک می رود
 اندر جنوب و میان نجد برتر و بزرگی همیشه بهر ایدانه و اندر لطم و لاق و لاله سخن از پیر با آنها و بر یکسا
 هر زبانی کی ایضا و یک در لری با شمره و اندر کوه نیا شمره و لاق و لاق و لاله سخن از پیر با آنها و بر یکسا
 خوانند و میان نهایی مختلف است بعضی جز و بعضی بزرگ و هم چنین و یکبارگی سید است افینر یا با آنها بعضی
 شکر است و بعضی جز و اندر بزرگ با ذکر هم چو ایلی کی حرکت با هر یکی که حرکت اندر بلاذنی عالم از شاه
 و اندر حاجت چو سبب میان کوه طاعت و اندر میان کوه طاعت و اندر میان کوه طاعت و اندر میان کوه طاعت
 اندر رود که جز جز و ناحت شرقی ازین مابان درایه ایضا نوس و غیره همیشه فاجت جنوب در اعظم
 است و حاجت مشرقی و اندر در لیس و ناحت شمال رود و جز در لیس و اندر در لیس و ناحت شمال رود و جز در لیس
 بسیار و در یکبارگی نیست اندر شمال چین و مشرق او برای ایضا نوس و غیره همیشه فاجت جنوب در اعظم
 نواحی چو نیست و مشرق رود که است و شمال مشرق و جز جز است و اندر بهیچت چو نیست و مشرق رود که است
 ایضا نوس و مشرق رود که است و شمال مشرق و جز جز است و اندر بهیچت چو نیست و مشرق رود که است
 با ممالک میان کی در شمالی خیزه از کرمیم و در یکبارگی نیست و مشرقی حدود است و جنوب
 می بلاد هند است و مغرب او حدود و اندر از مشرق و شمال او حدود است و مشرقی حدود است و جنوب
 است اب و نواحی و در یکبارگی نیست اندر حدود هند و ممالک در این ممالک در این ممالک در این ممالک
 سندیب کشند تا با اول ممالک دهم و لکن ممالک نیست در این ممالک در این ممالک در این ممالک
 جز در بیابان است و در یکبارگی نیست جز و حدود مشرق او شهرهای سندیب و جز و حدود مشرق او
 دریا اعظم و مغرب کوه کوچ است و شمال یعنی از هند و بعضی از کرمیم و در یکبارگی نیست مشرق او
 شمال حدود در شرقی با ممالک در و در ممالک و جنوب می حدود در سندیب و کرمیم و در این ممالک در این ممالک
 و مغربی می حدود در شرقی و شمال او ممالک در حدود دوی سیستان که در این ممالک در این ممالک
 میان با آنها ممالک که کرمیم که در لیس و لیس که در کرمیم که در لیس و لیس که در کرمیم که در لیس و لیس
 دان میان با آنها ممالک که با ن تراند و اندر ممالک که در کرمیم که در لیس و لیس که در کرمیم که در لیس و لیس
 هر یک با نواحی بد و در یکبارگی است بدان نواحی بان خوانند و اندر ممالک و یکبارگی است بدان نواحی بد و در یکبارگی

بره و کوه و کوه چمن افند و در یک روز هفت کی از صحر و در لعلی و در پیور آن که بکشت یاب و بر حد شهران
 بگذرد از سوی جنوب خزان در لعلی خزان و بر حد دو تویان بگذرد و بر شهر درون و سن و در یک روز
 و شصت و پنج ایلی بگذرد بر دکی کوئی و بر دما که علم افند و در یک روز هفت کی از اسفند روز خزان و در
 کوه صد و بیست و دو و این کوه کسکک با نایز کوچ خزان و همی روز از سوی جنوب در حد در ملتان افند روز
 و از شهر روز ملتان افند از سوی مشرق و در یک روز هفت کی از اسفند روز خزان و در حد در ملتان افند
 جلوت و بعلوت و بر روز بگذرد و از شهر در ملتان افند روز و از شهر در ملتان افند از سوی جنوب
 و چمنان هر حد و در بهم این از او و از همان خزان و کوه که از شهر کوه بیخ و آن کوه شکست ایلی در
 چمنان هر حد و در بهم این از او و از همان خزان و کوه که از شهر کوه بیخ و آن کوه شکست ایلی در
 جنوب و در شهران هر حد و در شهران هر حد و در شهران هر حد و در شهران هر حد و در شهران هر حد
 خزان و آن کوه هنر و آن کشتایین میان حد و در ای میان همان و اینها است بگذرد و میان
 و کوه بیست و یک روز و بر حد در کوه میان و از شهر در ای احکم افند و در یک روز
 از شهر در ای احکم افند و در یک روز و بر حد در کوه میان و از شهر در ای احکم افند و در یک روز
 چاح و آنکه بر شهر کوه و پا آب و شهر کوه بسیار بگذرد و تا بعد چند و چاره روز و با در ای خزان
 افند و در یک روز و در حساب است از احره همان از شمال کوه بکشانند بر دکی شهر خراب
 برود از آن کوه افند و در یک روز و از او و از شهر در ای احکم افند و در یک روز
 و برود از آن کوه افند و در یک روز و از او و از شهر در ای احکم افند و در یک روز
 بگذرد و تا در دکی آب بر روز و بر و از او و از شهر در ای احکم افند و در یک روز
 و ما جهت جنوب فرود و در و بر حد و در چاح بگذرد و میان بناکت و دیوان کلاس بر و از او و از شهر
 و در این همه ایلی که شرد این همه را در روز چاح خوانند و تا از این این روز در این همه خزان و در یک روز
 روز و از شهر در ای احکم افند و در یک روز و از او و از شهر در ای احکم افند و در یک روز
 به طبعی کردند و از شهر در ای احکم افند و در یک روز و از او و از شهر در ای احکم افند و در یک روز
 بکنند و از شهر در ای احکم افند و در یک روز و از او و از شهر در ای احکم افند و در یک روز

مرد روی ری در نزد که سوز که دایمانی اوار بر حد میان بیت و خند و ستان برمد آنکه گویا بسیار
 برترند و اندر همان آن که بسیار بگردند با عید و کیمان و خنجر و آینه میان تا حیت اینش و ناسیت ترش از ولایتها
 بعین گردند و بهر اوقات آن سر مشرقی اشد و این و نقد این و بعد از این عید به سوره افشا و او دوستان خوانند و دیگر
 و در بیست روز پنج خوانند از مشرق بلین که ما بسیار گردید اینجاکی اگر حد با بخت و بر کران شهر شامع
 و بر نکته و لوسکان بگردند و می ریزد با عید و با ختن بگردند و عند آن حاجت ساکنان خند که از بطیم بریزند
 و از چهار روز تا عید کجا آنکه اندر میان تا حیت کریش و ناسیت فرا بچگی بگردند و بعد از آن اقبال
 اشد و لذتی و مزین آن روز خانه اهل نخلن بگردند و بر همه لب و روز خانه بچنان بگردند و بر بستان
 و بنوا و روز و در رسکت و هر یک بنا از این با بزم بگردند و این روز و عید و کجا سران او را اندر کجا خانه
 و در وقت صرفت اشد کجا هم از آن که هم از آن فر کنی ناما اندر از یک تیره روز بگذرند و کجا راسان
 خوانند و در هم و آخر نایب و در خوانند و بریم و اهل خانه خوانند و در سه روز میان از او کجا آنکه روز
 پنج اشد و در روز بیست و بیست و بیست و بیست و بیست و بیست و بیست و بیست و بیست و بیست و بیست
 و با چای بکشد و اشد بخت و کجا اهل ها و در یک روز و بیست و دو ایلا خوانند آنکه از پنج اشد و در
 و ناسیت شمال فرود این و بهر ایلسیکر کلفت و در یک روز و بیست و دو ایلا خوانند و در آن روز و در
 میان ناسیت با در میان حدود کشکان و خان و در آن روز و بیست و دو ایلا خوانند و در آن روز و در
 و فراسان و ما و اندر می ریزد تا بعد از خوانند آنکه اندر بای همانم اشد و در یک روز و بیست
 او را خطاب خوانند از مغرب کوه کسک و در میان بیخشان زبان کر اندر چهارم اشد و در آن روز و در
 از چهارم چهارم و گن همه بیخشان با باند از سر آنکه چهارم از می در روز و در یک روز و در
 از آن سوی بستان بیست و بیست و بیست و بیست و بیست و بیست و بیست و بیست و بیست و بیست
 سران و در آن غزیر نما اشد چهارم اشد و در یک روز و بیست و دو ایلا خوانند آنکه
 و خوش و روز و یکی و خوش بیخشان اشد و در یک روز و بیست و دو ایلا خوانند و در آن روز و در
 ایشان روز و در میان فردی بگذرد و در یک روز و بیست و دو ایلا خوانند و در آن روز و در
 از چهارم بیست و دو ایلا خوانند بیخشان اشد و این هر چه از آن سوی شمال بیخشان است و در یک روز و در
 کجی می تراود و روز در هر نام خوانند از حدود قارستان برزند و هر دو یکی شد در آن و لایح و کلم

کرد و یک شایخ امست که بپای کریم و دیگر بر شمال او بود که سمت مغرب میان کنگدیم و آبپیر
 فرود آید و میان کزن و آن دو جزو آن بگذرد و میان پیشین و دره و میان سر رود و پنج شهر
 بگذرد و بر جنوب سرخسین رود آنکه بناحیه شمال فرود آید عمود طلوس و باگرد و چسار بود
 تا بحد رود کزان سر آمد آنکه یکی هزاره و دویست و ده راه درازا او و پهنای او تنگ از راه دریا و آنکه سمت
 خوانده و آن که کزان سوی هر جهت که رود در سه پاره فرود آید تا بحد رود کزان آنکه روی میان
 مغرب و جنوب پهنای بر جنوب است و شهرهای طبرستان می رود تا بحد و شهرهای آستان
 هر دو یک سر رود که سمت کزیم و مراد و هر دو یکی گردند و از چاه بر رود تا بهما چینه کیلان چنانکه در پیش
 کردیم و آن که و از آن حد خود مستغرق است از آنکه تا بحد کیلان کا طراست حشر زمین خوانند
 و تپانهای منطقه الاوض و دیگر شهر ناحیه کزان که همانست از کنگدیم و از آنکه کوهها
 کزان خوانند یکی و از آن که کوه کزیم خوانند و از آنکه کوهها کزان خوانند و از آنکه کوهها کزان
 چهره فسیان هفت کوه است یکدیگر پیوسته و هر کوهی را از آن هفت کوه پهنای دراز و همانند سلطان
 کوه لشکر و آن پهنای هر سالی مطالعه هر کوهی کردند و پهنای هر کوهی را یکدیگر را طراست
 نمانند و مردمان آن که را کزیم خوانند و این نوازها نیست خاصه و چاه نیست با سمت بیابان
 استوار است و آن بلشکر و چکار تزل که در آن میان آن کوه و چهره نشنا خله اگر هست و او پهنای با
 کوهستان بوغانم خوانند و دیگر کوهها چاه است درازا و از حد چهره است تا حدیم و از حدیم که چهره
 سرجهت و مس و سنگ مضافیست و برادر و هست یکی رنگت خا خله و دیگر با دهک و دیگر کوه که
 چهره کوهیست درازا یکی او در روزه راه و از هر یک معدن بسیار است و دیگر کوهیست که بیستم
 خوانند و دیگر هست جزو یکدیگر بیست میان خترو چهره است و از حد و حدیست بیست و دیگر از حدیست
 با مس که هیئت بر کزیم از میان چسار و از کزیم بهی شرق پهنای می رود تا بهر حد کزان آنکه
 طولت کند و پیشال فرود آید تا بهر ناس و رود آنکه حلقه کند در روی مغرب پهنای می رود تا بهر
 میان با مس و از حدستان آنکه در چاه حلقه کند و بناحیه شمال فرود آید میان کزیم و چاه حلقه
 فرود آید و بنشیند های چاه فرود آید تا بحد رود حلقه آنکه بر جنوب حلقه آنکه در میان
 شمال و مغرب می رود تا بحد رود حلقه سر آمد از آنکه بازدگان و آنکه پیوسته و این کوه و از حد کزیم

بمانند آمدن انصاف بکند تا بعد از سه روز ششم برآید و اما آن که در آن حدود شکاران و خان قشرباش
 شاهنشاهی سیاه و بی حد و او اما از میان و خان و تراشت شاخها افسیان بر سیکر و او هر چه در خان
 برآید و انصاف همه است و از شاخها اختلاف بر شاخ بردارند و با شاخ از حدود بان مردن است
 شوند و از میان شاخها سیاه بر بردارند و انصاف است چنانچه از افندها با یکدیگر و خانکی از همه در اصلی
 میان برسد در شاخ و در چندین حدود شششنبه اینک باز هر دو یکی شوند و از حدود بان شاخی بر کرد
 و انصاف بان در باده و میان چنانچه بکند بر حدود سه تمدن سند بردارند با بجه در بخارا انصاف
 هر یک از این شاخها انصاف است از یک و در میان و این شاخ دیگر از حدود پتال انصاف بان هر دو
 بر حدود پنج کوزه میان ملک است چنانچه در مملکت لجه بکند و انصاف او که قسرها
 همچون بردارند شمال حدود قشرباش و پسند و در نیمه و میان و چندین
 و شکاران و خان و در شاخ می کوزه و بر جنوب در دستها اختلاف بکند و انصاف حدود خان شکاران
 انصاف بان طایفان و سکه کسکه و خان و سوزگان بر جنوب پنج کوزه و انصاف حدود سنان و چنانکه
 انصاف از کدگان و انصاف کوزه از سوی مغرب میان مغرب و شمال بلاد شهر بردارند بر جنوب استغراب
 و هری و بر شکار و قشرباش بکند و انصاف میان قشرباش و مستور و از بهاء فرهاد این از سوی شمال و از مغرب
 مغرب نند و شمال چنان و از این بکند و انصاف است دیوان افند تا با خود در یکلان و این کوزه
 جز از حدود پنج کوزه انصاف حدود در آن قشرباش بدان طایفه چندان شاخ جز در بود که از سوی
 بردارند که حدود می خدای با فند و از هر شاخی از می شاخ سیاه بر بردارند و انصاف در شکارستان
 و آندراب و چمبر و خان باید و با میان و بعضی از حدود کدگان و پشته و دشت و زمین داور و چمن
 انصاف برآید و با بعد و سندان بکشد و انصاف شاخها معده است و در آن و جز خود این کوزه
 بر جای خود بر سر شاخی از می بر کرد و کرد انصاف این معده است از با هم بر تری و این کوزه می کرد
 و انصاف این حلقه کرد می و از این حلقه کوزه که شاخ بندک بر کرد بان شاخها از کوزه
 پس از شرق انصاف این حدود پشته و چمن انصاف برآید و چمن حدود آسمان این کوزه است
 هر که بود در شاخهای انصاف برآید و چمن است کوهستان و کوهش و حدود دیوان این کوزه با
 شاخهاست بسیار و اما این کوزه که جز حدود سنان و چار یک هر از آن کدگان شکار

و در کت و دروستان بای مردم کت بشک فرودشان کوندستان بای اهرام کت علیه الکم و اندر بی مردمان
 برهنه و آن کوه انهر تعلیم نخستین کت و لاکه کت این کوهی بر دلای بد و بیو بنده میان اخر هندوستان و اول کت
 بیستون انرا که ما هاشا خوانند بناحیت شمال فرود این انجا که اخر هندوستان و اول کت بر سر زمین
 بناحیت شمال فرود این میان کت و چین اخر هندوستان کت لوتیست که عطف کت از سوی مغرب و می رود
 میان چین و ناحیت زمین از کت میان مغرب و شمال اخر هندوستان و انکه برود میان کت و میان حدود
 چین و اخر بیابان چینستان می رود میان شهرها ماورالانهر و شهرهای ترکستان تا حدود طراز و شلی و انجا
 این عمود برود اما انجا که اخر هندوستان است و اول کت شامی بر کردی هندو شاه فرود کت از مشرق
 بیستون انهر برود و انجا کت از غرب کت همین شاخه ای جا بر کردی از سوی مشرق
 حدود ماورالانهر است شاخه ای بر کردی بسیار
 و از هر کی از این شاخه شاخه ای بسیار بر کردی و انهر همه ناحیت ماورالانهر اندر بر آید و این شاخه ای کت
 کی انهر و همه تا سمیر و در کت و سه و اهن و دروهای بسیار و انهر قزاقی بیستون هزاره کوه است
 فرود بر کردی که برین و در جای ماورالانهر کوه نایحیت و انهر چهارده کوه از این هندو نایحیت و دیگر
 انهر اخر حد ترکان لغز خوی انجا که سمیر کت همین کت که همین حد لرجهان فرستند در آن ای می انرا که کت
 خوانند و هم بر کردی طفتان انهر ناحیت لغز ترکوی بر کردی و سوی مغرب می رود انهر میان لغز و انجا که
 مختلف بلکه ما هاشا خوانند بر کردی رود که لغز غزف انرا که اعراج است خوانند و هر کی از آن کوه اودا انهار
 بسیار است و بر کت هر جایی را از آن کوهها بنام آن ناحیت یا آن شهر یا از خوانند که از فرود کت است و دیگر
 از اول حد لغز ترن از فرود کت در آساکوک کوهی بر کردی و می رود اخر تخنیان و اول حد لغز و انکه عطف کت
 و شامی بناحیت قوی لغز ترن از انرا که فرود خوانند و انهر آن کوه سمیر است و سنجاب و اهنی
 بسیار و انندان عطف کت بناحیت غزین از انرا که در کت میان کت و کت و کت و کت و کت و کت و کت و کت
 از ناحیت کوهی از کت انهر هندوستان کوهی بر کردی و سوی مشرق می رود تا حینه و از انجا بناحیت شمال
 فرود این سنان مملکت دم و مملکت رای لغز در او ما بعد از کت انکه آن کوه بد شاخ کردی یک شاخ از
 سوی شمال حدود طیشان و پیشان فرود این میان انهر هندو کت کت بر شمال حدود دهر و کت و کت
 و کت و کت و بر جنوب بیابان می رود ما بعد از کت است فرود این میان مغرب و شمال و بعد از

آثار قدیم

حدود العالم (ماوراءالنهر)

ترجمه از ازیکی، مقدمه و تعلیقات از:
دکتر امان الله بوریوف

تاشکند ۲۰۰۸